يه. ياراسلاوسكى.

چيرنيشيۋسكيى

كم ئول؟

1828 - 1928

تەرجەمەچىسى: ت. ت.

تاتارستان دەولەت نەشرىياتى.

قازان، 1928 يل.

كيتابنڭ ئچندە:

1. سوز باشى ئورنندا.
2. بالالق، يەشلك واقتى هەم سيميناريىە.
3. ئونيۋېرسيتېت.
4. عائيلە تۇرمۇشى.
5. ئەدەبى ئشى.
6. كرەستىيەنلەر مەسئەلەسى.
7. سينف كورەشى هەم سانسياليزم.
8. كورەش يولى.
9. چيرنيشيۋسكينى قولغا ئالو هەم حوكم ئيتللووى.
10. سبردە.
11. سوڭغى يللارى.
12. لينين چيرنيشيۋسكى توغرندا نەرسە ئەيتكەن؟

ي.م. ياراسلاوسكى.

چيرنيشيڤسكى كم ئول؟

(1828 – 1928)

تاتارستان دەولەت نەشرىياتى.

قازان، 1928 يل.

سوز باشى ئورنىدا.

1864 نچى يىل، 19 نچى مايدا، پيتربورنىڭ ميتنينسكى پلوشچاتىندا «دەولەتكە خيانەت ئيتوچى» نيكالاى گاۋريلوۋيچ چيرنيشيۋسكيگە گراژدانلىق جازاسى يولاسى ياسالدى. يوعارىراق كوتەرىلىب تورا تورعان ئيشافوت [1]) تيرەسىندە ئالقالانىب، باشلىرىچا ،شوشى ئويات كورىنىشىنى كوررگە كيلگەن ئستودينتلاردان جيىلعان نيچچەمە يوزلەب كشىنىڭ چيتكە قسىب ئاتلى ژاندارملار تورىدىلار، ،بوپوبليكادان ئارتىدا قويما ئيدى، ئە قويما ئارتىندا ئيندى قارا ئشچى ـ فابريك كشىلەرى، عومومەن پراستوى خالق ئيدى. واق، واق ياكعوردا تامعالى ئيدى.

بر زامان ئيشافوت يانىدا تيرەلى يابىق قارا كاريتا كورىندى. ژاندارم ئانىڭ ئيشىگىن ئاچدى هەم كاريتا ئچىندەن ئير ئورتاسى، چەچىنە چال كرگەن كشى چقدى. ئانى ئيشافوتقا ـ ئيشافوتنىڭ ئوستىندەگى بيينگىرەك ئورنعا منگردىلەر. ،شول بيينگىرەك ،ئورنىڭ باشىندا قارا باعانا تورا، ئە قارا باعاناعا ئالقالار بلەن ،چىبر بركىتىلگەن ئيدى. ئيشافوت تيرەسىدە ،بوش تو گل، ئانىڭ تيرەسىندە ئاتلى هەم جەيەولى پاليتسييە حەزر ئيدى. چيرنيشيۋسكينى ئيكى پالاچ قارشى ئالدى: برسى ئانىڭ فوراژكىسىن سالدردى، ئيكىنچىسى ئوستىنە «دەولەتكە خيانەت ئيتوچى» (Государстов. пре-ступник) ديگەن يازو يازلعان قارا تاقتانى ئانىڭ كوكرەگىنە ئلدى. چيناونيك «ئيمپيراتر حەزرەتلەرىنىڭ بويرىعى بوينچا. . .»

1) حالق ئالدىدا جازالار ئوچىن ياسالعان ،ئورن.

ديب پريگاۋارنى ئوقىدى. چيرنيشيۋسكى ،بو بلچىراق قەرارنى
بيك تىنچلىق بلەن تىڭلادى ھەم بارى ۋاقت، ۋاقتىنا كوزلىگن سالىب،
ئانى بارماعى بلەن ياكعىردان سۈرتكەلەيدى. ئەيتورسىك ئيندى ،ئول
ئۆزىنىڭ ،تىنچ قىنا ئويلاۋن دەۋام ئيتدىرە ھەم ژاندارم، ،پوپ،
ئشپيون، ساماديرژاۋيەنىڭ سانلىق گەزيتلەرى تارافىندان ئالدانعان
پراستوى حالق ئچىندەن تاشلانعان دۇشمانلىق تاوشلارىنا ئەھەممييەت
بيرمى،

بر زامان پريگاۋارنى ئوقو تەمام بولا. شوندان چيرنيشيۋ-
سكينى حورلق باعاناسىنا (Позорный столбقا) ياقن كيتدىرەلەر
ھەم چلبر بلەن شوكىا بەيليلەر. شولاى ئيتب ،ئورسىنىڭ ئيڭ ،زور
كشنلەرندەن بولعان چيرنيشيۋسكى ئوزىنىڭ ئويلارى بلەن بر گە
چيرك سەعەت حورلق باعاناسىنا بەيلەنب ،تۇردى. ،ئول تيرە-يوننە
،تنچ قارادى، ئانىڭ يۈزندە هيچبر تنچسزلانو عەلەمەتى كورنمەدى.

چيرك سەعەت تۇرعاچ، پالاچ ئانادان چلبرلارنى چيشب ئالدى
ھەم چيرنيشيۋسكينى ئيشافوتنىڭ ئورتاسىنا چعاردىدا، ئانىڭ باش
ئۈستندە قلچ ،سندردى. نيندير ،بوحاتن ئيشافوتقا چەچەكلەر بو كيتى
تاشلاعان ئيدى (ل.ب. ئشچيلگوۋانىڭ قز توعانى بولعان م.پ. ميحا-
ئەليس)، ئانى شوندا ئوق ئاريستاۋايت ئيتدىلەر. چيرنيشيۋسكينى
كاريتاعا ئوترتدىلاردا، ياكادان پيتراپاۋلسكى كريپسكە ئالب
كيتدىلەر.

،شوشى جازالاۋدان ،سوڭ ئاليكساندر گيرتسن زاگرانيتسادا
چعارلا تۇرعان « КОЛОКОЛ » ديگەن ژورنالدا (1864 ،يل،
186 نچى سان) ،مۇندى سوزلەرنى يازدى:

« چيرنيشيۋسكينىڭ حورلق باعاناسىنا بەيلەنب ،تۇرغون كور-
سەتب، بر ،ئورس ،حود، ژنيگيدە برەر كارتينا ئشلەمەسىنى ئيكەن.
،بو فاش ئيتە تۇرعان كيندىر كيلەچەك بوونلار ئۈچن بر بيلگى

بولو ئيدئ هەم كشننڭ ئوزن تەرئ ئيبدەشئ ياساب، ئەدەمچنلك ئوين عەيبلنلەر باعاناسننا بەيلەوچئ بو توپاس ياوزلارنڭ بوزقلقلارن بركنتب قويار ئيدئ.

« چيرنيشيۋسكي سزنڭ تارافدان چيركسەعەتكە حورلق باعاناسننا قويلدئ. ئە سز ئوزنگز نيچە يلعا چاقلئ شول باعاناعا قاداقلانب قالاسز؟

« قەھەر توشسن سزگە، قەھەر توشسن ـ هەم ئوچ! . . . ».

جير شارننڭ ئالتندان بر ئولشندەگئ ئيركگە چققان حالق بويك ئويلاوچنلارعا، ئەدەمچنلك دونياسن ئيركگە چعارو ئوچن كورەشوچئ بويك كورەشچنلەرگە تييشلئ بەيەسن بيررگەمومكينلك تابقاچ، حەزر ئيندئ ئيكنچئ كونلەر تودنلار. ئالارنڭ ئشلەرئ، ئالارنڭ ئويلارئ حەزر بوتن كشنلەرگەدە ئيرشەملئ بولدئ. چيرنيشيۋسكي كبك كورەشچنلەرنڭ ئوبرازلارئ، ئوزلەرئ شونڭ ئوچن يەشەگەن، شادلانعان، كورەشكەن هەم ئولگەن حالقلارئ ئوچن ياقن بولبقالدئ. چيرنيشيۋسكيني چ.ركسەعەتكە حوراق باعاناسننا بەيلەگەن «توپاس ياوزلار» كوچسزلەندنلەر، ئالارنڭ بلچواق ئشلەرئ حالق ئالدننا ئاچبسالندئ. ئالارنئ حالق حزمەت ئييەلەرننڭ ئيركن سوندنروچنلەر ئيتب كنە حەترلەر. ريوەلوتسييە چيرنيشيۋسكيكبك بويك ريوەلوتسييەنيرلەرنڭ ئشلەرننە قويلعان پەردەلەرنئ يارتب هەم رەتلەب ئاچا. ريوەلوتسييە ئورامىلاردا، مەيدانلاردا پاتشالارنڭ سنلارن توشرب، ئالارئورننا ئەلنگەچاقلئ ئيزالگەن ئەدەمچنلكنڭ ئيك ياحشئ كيلەچەگئ ئوچن كورەشكەن كورەشچنلەرگە هەيكەللەر قويا. نيكالاي گاۋريلوۋيچ چيرنيشيۋسكي ئوزننڭ بوتن تورمشئ بلەن ئوزننە ئيڭ ياحشئ هەيكەل توزندئ.

بالالق، يەشلك واقىتى هەم سيميناريىيە.

نيكالاى گاۋريلوۋيچ چيرنيشيۋسكينىڭ تۇۋۇلغىنىغا 1928 نچى يلنىڭ 12 نچى ئىيولىدە 100 يل تولدى. ئۇل ساراتاو شەهەرىدە، سيرگييىف چيركەۋى پراتايىريىي عائىلەسىدە دۇنياغا كيلە. ئانىڭ ئاناسى گاوريىل ئىۋانوۋيچ ئۇز واقتىدا ياخشى عنا مەعلوماتلى كشى بولب، ئۇلى چيرنيشيۋسكينى ئۆيدە ئوقتا هەم ئاڭا ئۇل واقىتداغى دينى سيميناريىيەلەرگە قاراعاندا يوعارىراق بلم بيرە. چيرنيشيۋسكى ئىيندى 16 يەشىدە چاغىدا ياخشى ئوقىغنا مەعلوماتلى بولو ئۆستىنە، فرانسوز، نيمس، ئينگىلىز، پالەك، لاتين، گريك هەم يەهود تللەرن بلە. حەتتا ئەفلىسونلەر بلەن سانو ئيتوچى بر پيرسييەنلىدەن پيرسييەنچەدە ئوقب ماتاشقان.

16 يەشىدە ئۇل سيميناريىيەنىڭ يوعارىعى سينفىنا كرە. ئۇل سيميناريىيەدە ئىڭ مەعلوماتلى، بلملى ئوقوچى بولا. روزانف 1889 نچى يلنى «Русская старина» دا، برەر ئەيبرنى تيكشرگەندە چيرنيشيۋسكينىڭ شول ئەيبر تورىندا ئينگىلىز، فرانسوز ئەدىبلەرنىڭ فيكرلەرن كيتىرىوون ئەيتب «تكلى تۇرعان ئىدك هەم ئانىڭ شول چاقلى بلمنى قايدان ئالوون ئاڭلامى عەجەبسنە ئىدك» ديب حەترلى. ئۇل بيك سيرەك كشىلەرگەگنە ناسيب بولا تۇرعان حەترلى (память) بولب، ئۇزىنىڭ برگنە تابقىر ئوقىغان كيتابلا-

رندان‌عنادا حەترلەب بیتلەب، بیتلەب کوکٔلدەن ئوقی ئالا تۆرعان بولعان. ،بو سیفاتی ئاناردا عۆمری بوینچا ساقلانعان. ئەلی ،ئول ،نیرچینسکی کاترگاسندا بولعاندادا ئوزی بلەن برگە تۆتقندا بولعان ئیبدەشلەرنە ئوزننك حیکەیەلەرن ئوقنعان. ،ئول ئوزی شوندا ئوقنعاندا بردە یازلماعان دەفتەرنی ئالا ئیکەن‌دە، شوناردان ئوقنعان ،بولب، ،شونك بیتلەرن ،فورمی ئۆچن ئاچب بارا ئیکەن. تڭلاوچی ئیبدەشلەری ئانك باری حەترگە تۆشرب‌کنە یازماعان دەفتەردەن حیکەیەلەر ئوقوون ئۆچراقلی رەوشدەگنە بلگەنلەر.

ئۆیالچان هەم تیناقلی بولعانلعی ئۆچن سیمیناریسلەر ئاڭا «یەش قز» (Красная девица) دیگەن قوشامانی بیرگەنلەر. زاماندا‌شلاری ئانی ،ئۆزن ،بویلی، قزلارنڭقی کبك‌ئوك مۆلایم یۆزلی، بـر ئـاز دولقنلراق‌سمان سارغراق چەچلی ،بولوون یازالار. ئانك یەش چاعندا تۆشکەن رەسمـ لەریدە ،شونی کورسەتەلەر. ئیبدەشلەری ئاڭا ـ نیکالای، دیب ئندەشکەنلەر. ئوزننك جاوابلارن ،ئول ئەکرتن هـەم یاعملی تاوش بلەن بیرب، هەر واقت ئویچان یۆری تۆرعان بولعان. منە ،شوندی تیناقلی بر تشقی قییافەت ئچننە بۆیك بـر جان، گل بیرنلوچەن بـر ناتورا یەشرنگەن بولا. ،ئول ،سۆك قایا تابا ،یول تۆتار؟

توعانلاری، بلشلەری، بیگنرەك دە ئیسەبسز ـ حیسابسز روحانیلار چیرنیشیۋسکینی دوحاونی ئاکادیمییەگە جیبەررگە کیڭەش بیرەلەر. ئانی مەشهور بـر ئارحەرەی یاساماقچی بولالار. لەکین چیرنیشیۋسکینی ئونیۋبرسیتیت تارتا، ئانك ،زور عیلمی ئشلەر باشقاراسی کیلە.

1846 نچی ،یل، 13 نچی ئاوگوسدا ـ 18 یەشندە چاعندا چیرنیشیۋسکی پیتربورع ئونیۋیرسیتیتننك تاریح هەم تل فاکولتیتننه کرو ئیمتیحانن ئوتا هەم ،شول تل، تاریح فەنلەری ئوقۇلا تورعان بولککه کرە.

ئونیۋیرسیتیت.

سوکترافی، ئیندی ئوزننك یارانقان قەهارمانی راحمیتفنی یازعان چاعندا، چیرنیشیۋسکی ئوزننك ،شول ئونیۋیرسیتیتکه کرگەن زاماندا‌عی تویعۇلارن حیکەیه قلدی.

،ئول 16 یەشندە بر عادی، یاحشی هەم ،کورس بترگەن گیمنازیس ،بولب، یاحشی هەم عادی بر یەش کشی بولاراق پیتربورع‌عا کیله هەم ئاندا ،ئول 3 ـ 4 ئای عومرن باشقا یاڭا ئستودینتلەر کبك ئوك عاب عادی‌گنه ئوتکەرە. شوندان ،سوك ئیندی ،ئول ئستودینتلەر ئاراسندا ئاقللی باشلی کشلەر بارلعن، ئالارنڭ باشقا ئستودینتلەر توسلی ئویلا‌ماعانلعن ئیشنته باشلی. ئاندی کشلەرنڭ بیك ئاز بولوونا قاراماسدان، ئیندی ،ئول بر بیشنسننك ئیسملەرن‌دە بلب ئالا. ،ئول کشلەر ئانی قزقسندرالار، ،ئول ئالاردان برەرنسی بلەن تانشرعا ترشا باشلی. ئاڭا کیرسانف دیگەنی بلەن تانشرعا ،توری کیله هەم ،ئول شوندان ئایرم کشی [1]) گه ئەوەرله باشلی.

---

[1]) ئایرم کشی ـ особый человек، دیب چیرنیشیۋسکی ئوزننك ئەسەرلەرندە ریوەلوتسییەنیرلەرنی یورته. چونکی ریوەلوتسییه هەم ریوەلوتسییەنیرلەر تورندا باشقاچا سینزوردان ئوتکەرب بولماعان.

،ئول برنچی کیچنی کیرسانفنی بیك قوەسزلق بلەن
،تڭلی. ئانڭ سوزلەرن بولب، هەلەك بولرعا تییشلئلەرگه
نەلەت یاودئرا، «یەشەرگه تییشلئلەرگه رەحمەت یاودئرا».
ــ میڭا قایسی کیتابدان ئوقی باشلارعا؟ ــ دی ،ئول.
کیرسانف ئاڭا کورسەتە. بـر ئانناداں ،سوك ئیندی ،ئول
کیرسانفقا کیلەدە، ئانارداں تاعی یاڭا کیتابلار کورسەتوون
،سوری، قایبر ئەیبرلەر توروندا ئاڭلاتولار،سوری، ئانڭ بلەن
دوسلاشا. شونداں بر ئاتنا ئوتکەچ لاپوحوف بلەن دوسلاشا.
یارتی یلدان ،سوك ئیندی، ئاڭا 17 یەش، ئـه تگئلەرگه
21 یەش بولسادا، تگئلەر ئانی ئوزلەرندەن یەش ئیتب
ئیسەبلەمیلەر هەم ئیندی ،ئول ئوزیدە «ئایئرم کشی» ،بولب
کیته (یەعنی ریوەلوتسیەنیر بولا. یم. یا.)
چیرنیشیۋسکی ئوزئنڭ بیك ،زور بولدقلئلعی ئارقاسندا
ئونیۋیرسیتیت فەنلەرن بیك ،ترئشب ئوقو بلەن برگه، ئانداں
،تش ئوزن قزقسندرعان مەسئەلەلەر توروندادا بیك کوب
کیتابلار ئوقی ئالا.
ئـانـڭ زاماننداعی ئونیۋیرسیتیت ،ئوینی، فیکرنی
کیڭەیترگه موٴمکینلك بیرمی ئیدی. ئاندا پالیتسه ،روحی
حوکم سورە ئیدی. دیکەبریسلەر حەرەکەتندەن قورققان
نیکالای I هەر بر ئیرکلی ،ئوینی سوندئرە ئیدی. حەتتا
ئیندی ئاش پشئرو کیتابلارنداعی «Вольный дух»
دیگەن سوزنی سزالار، ،شول سوزدەن قایبرەولەرنڭ ئازادلق
ئویلاری بلەن بوزئلولارنداں قورقالار ئیدی. چیرنیشیۋسکی
ئوزیدە ئونیۋیرسیتیتلەردە لیکسییە ئوقئعاندا پرافیسرلارنڭ
هەر بر سوزلەرن ئایئرم شمچئلار تیکشئرب بارالار ئیدی
دیب یازا. ئـه ،شول حەاللەردەن بـر ئازعنا ئلك کونباتش

یاوروپادا مەگگنلك ئیزوچىلەرگە قارشى ریوەلوتسیەحەرەكەتى بولۇپ، ئۇ ل-حالق ماسساسن كوتەردى، ئاياقغا تۇرعزدى. ئەيترسك پاتشا تەحتلەرن در سلكتىپ، كرپپاسنويلق قالدقلارن سندرۇپ بر ئىلدەن ئىكنچى ئىلگە جير ئاستى ئۆتى يۇردى (ئاوستىرو-ۋىنگرىيە، گيرمانىيە، فرانسىيە). لەكين روسييەدە ئەلى ئۇل واقتدا قۇل-لق كۈچلى ئيدى. روسييە بۇتن دۇنيا ژاندارمى هەم «حالقلار تۇرمەسى» ئيدى. پاتشا هەم بايارلار 1848 نچى يلعى «ئاقلسز» ریوەلوتسییە ئيلى بزدەدە بولودان قورقىپ، ئاوستىرو-ۋىنگرییەدەگى حزمەت ئيیەلەرى كوتەرللشن باسو ئۈچن ئۆزلەرنك عەسكەرلەرن جيبەردلەر، شونك بلەن ئالار حالقنى هەم حالق فيكرن تاعىدا نعىراق قىسدىلار. كۆنبانشدا ریوەلوتسییە حەرەكەتى ئاچعىراق كورنگەن ساين بو قسو كۈچەيە باردى.

لەكين روسییەنى كۆنباتشدان نیچككنە ئايىرعا ترشماسنلار، فيكر حەرەكەتى، حالق كوبچىلگنك حەرەكەتى بۇتن گرانیتسالارنى، بۇتن چيك ساقچىلارن ئۆتۈپ بزگە كيلدى. ئۇل واقتدا كۆنباتشداعى ریوەلوتسییون ئەيلەنەلەردە سينفلار كۆرەشى توگل، بەلكى جەمعییەتنى ياكادان تۆزو پلانى ئۈستندە كۆرەشوچى سينفلارنى كيلشتۇرونى نيگزگە ئالعان ساتسيياليزم تەعليمانى حۆكم سۆرە ئيدى. كابە، سەن-سيمون، فورييە، روبيرت ئاۋەن، پيبەرليرو هەم باشقا شوندى ساتسيياليس ئۇتاپيسلار ئۆزلەرنك جەمعییەتنى ياكادان تۆزو پلانلارنك يارلىلار تارافندان عنا توگل، بەلكى بايلار تارافندان دا قابول ئيتلر، ديپ ئشانالار ئيدى، چۈنكى ئۇل پلانلار ئاقل بلەن هەم تورىلق نيگزندە تۆزلگەنلەر ئيدى. ئۇل ئۇتاپيس سانسيياليسلار، ئاقل هەم تورلق بۇتن

كشىلەردە بولا تۇرعان نەرسە ديەب ئويلىلار ئيدى. ديمەك، ئالارچا كاپيتاليسلاردادا ,شول ئوق سيفاتلار بولرعا تييش ئيدى. «هەر ,سينفنىك تورئلئەى ئوزئنە بىر تورلى» ديگەن فيكر ,ئول زاماندا ساتسيياليزم تەعليماتننك ئوستازلارى بولعان ماركس هەم ئينگئلس تارافندان ئەيتلگەن بولسادا، ئوتاپيس ساتسيياليسلار باشننا ,ئول كرمەدى. شولاى بولا ,تورب دا، ,بو ئوتاپيس ساتسيياليسلار ئوزلەرننك ,شول واقتداعى تۈزئلشكە ياساعان تەنقيدلەرى بلەن كوندەن، كۈن نعراق ,سينفى كورەشلەرگە ,,ابا بارعان حزمەت ئييەلەرى ,سينفننك ريوە - لوتسييەچل تويعئلارن، ئويلارن حەرەكەتكە كيترديلەر.

چيرنيشيۋسكى، ,ئول واقتداعى باشقا ريوەلوتسييەچل كشئلەر كبك ئوك، فرانسوز ئوتاپيس ساتسيياليسلارننك، بيگئرەكدە فورييەنىك ئەسەرلەرن بيك بيرئلب ئوقندى. فورييە كيلەچەكنك قزقدرعچ كارتينالارن ,بو رەوشلى كورسەتە ئيدى- كشئلەر ئيقتيسادى سايوزلارعا ئوينشرلار، حزمەتنى ئائل بوينچا ياحشئلاب ,ئويشدئرب، جيگل گئە، شاتقنا حزمەت ئيتب، بيك شەب دۋاريسلاردا بر گەلەب تورولار. چيرنيشيۋسكى ,بو برنچى ساتسيياليسلارنك ئەسەرلەرى ئوستندە كوب ,ئوتردى. 1848 نچى ,يلنك مايندا چيرنيشيۋسكى ئوزئننك كوندەلگئنە بوۋلاى ,يب بازعان:

«ئوزمنك ئشانعان فيكرلەرمنك - ئازادلق، توعانلق، تيگزلكنك جيكووى هەم يارلئلقنى، بوزقلقنى بتئرو ئوچن ئوزمنك ,تورمشمنى-عومرمنى قزعانميم. ئەگەر مين ئوز ئشانعان فيكرلەرمنك جيكئلەچەكلەرننە ئشانسا ئيدم، مين ,ئول جيكو حوكم سورو كونلەرن كورە ئالماومنى دا قزعانماس ئيدم هەم ئولوويدە ئاچى بولماس، رەحەت ,بولر...» چير -

نيشيۋسكى ئوتاپيس ساتسيياليسلارنىڭ تەئليماتلارن تەنقيد-
سزگنه قابـول ئيتمەدى. چيرنيشيۋسكى ئـول تەئليماتنى
تۇرمشقا ياقن كيتۇرگە، ئاناردان حيىالى حاراكتيرلارنى
چعارب، شوڭا بر ماتيرييالغى ترەك تابارعا ترشدى.

شـول زامانىڭ بـۇتن فيلاسوفييه بلملەرى ئاراسندان
بارا-تۇرا چيرنيشيۋسكى ماركس هەم ئينگەلسلەر ئۇچۇندە
ئۇستاز بولب تۇشـكەن ليودۋيگ فەيرباحنىڭ فەلسەفەلەرن
سايلادى. ئيقتيسادى كوب كنه ئەيبرلەر ئاڭلاب، چيرنيشي-
ۋسكى فەننى ساتسيياليزم تەئليماتىنا. بيگرەكدە فەيرباحنىڭ
ماتيرييالىزم قاراشىنا كيلگەن چيرلەرنە ياقن كيلدى.

لەكين يەش چيرنيشيۋسكينىڭ ئويلاعان ئەيبرلەرندەن
ئوزن چۇرناعان ئەيلەنە-تيرەسى بيك زور يراقلق بلەن
ئايرلا ئيدى نيكالاى برنچىنىڭ ژاندارملق بلەن تلەگەنچە
ئش ئيتووى حۆكم سۇرە. كريپاسنوى روسييە حوقوقسز هەم
بۇعاولانعان كيلش ئگەزراشا. ئەلى ئاندا ساتسيياليزم
ئيدييەلەرى ئوسەرگە زورن يـوق ئيدى. ريوەلوتسييون
توگەرەكلەر بر-بر ئارتلى مەرحەمەتسز رەوشدە يۇلقب تاشلانالار،
ئيزلەلەر هـەم تۇرمەلەردە چريلەر ئيدى. مەشهور يازوچى
ف. م. داستايىۋسكى‌دە قاتناشقان (ئول سۇگندان ريياكسييە-
نير بولدى) پيتراشيۋسكى توگەرەگىدە شول رەوشلى
تۇزدرلدى. شولارنىڭ بارندا كورب، چيرنيشيۋسكى شول
زاماندا بۇلاى يازدى:

«ئەدلىگە چاقلى ئورسلار فەنگە ئوزلەرنىڭ نەرسەلەرن
بيردلەر؟-برنى‌دە يوق. ئە فەن ئوزى ئورسلار تورمشنا
نەرسە كرتدى؟-مۇندادا بر نەرسەدە يوق. بزنىڭ ئش شولاى
ميلييون يارملى عەسكەرگە ئيە بولب، هرنلار، مانعوللار

كىك، تلەسەك ياوروپانى جيگە ئالووئىز بلەن گنە چيكلەنە-
مىنى؟ ،مۇندى حالقلارقزعانچ هەم ئاندى حالقلارنك تۇرمشلا-
رىدا يوق توگلمى؟ ئاندى حالقلاربولدئلار نى، بولمادئلار نى.
ئالار بيت داول تيك كيلدئلەر، بۇتن نەرسەنى جيەردئلەر،
ياندردئلار، پلين ئالدئلار، باشقا برنى‌دە بوق. سوعش هەم
سەياسەت مەسئەلەلەرندە بيك نق كۇچلى،بولب‌دا، ،تۇرمشنك
بوتەن كيرەكلى يوعارى مەسئەلەلەرندە بۇتنلەى ئەهەمميەتسز
،بولو- بزنك ئشئبز ،شولمىنى؟ ئاتيللو، چڭعز حان، تيمرلەك،
يدئيسە ئالارنك سوعشچنسى هەم قول ئاسلارنداعى بر كشى
،بولب توعانچا، توماوك ئارتق» (ئستيكلوفنك ن. گ. چيرنيشيۋ-
سكى، ديگەن كيتابى، 12 نچى بيت).

چيرنيشيۋسكى ،مۇندى سوزلەرنى‌دە يازدى:

«روسييە سەياسى تۇرمشقا بيرگەن هەم بيرب بارعان
كۇچنى ئچكى دۇنياعا (Духовный мир) دا بيررگە
تييش. روسييە ئۇچن سەياسى هەم دەولەت تۇرمئشنداعى
كىك ئوك، فەن مەسئەلەسندەدە ئوز-ئوزندەن ئش ئيتەرگە
مۇمكين. بزنك ئارقئلى ،شول بۇيك ئشنك بر كيسەگى گنە
ئشكە ئاشسادا ياحشى ،بولر ئيدى. ،ئول واقتدا ئيندى بز
دۇنيادا يوققاعنا تۇرماعان ،بولر ئيدك هەم ئولگەندەدە تچنلق
بلەن ئولەر ئيدك. ئوزڭنك ئيلڭنك ئالعا كيتووئنە ياردەم
ئيتودەن نيندى ئۇستن نەرسە بولرعا مۇمكين؟»

ئەگەر حەزر چيرنيشيۋسكى ئيسەن بولسا ئيدى،
«بزنك ئارقئلى» حير يۇزندە ئيك ،ئۇلى ئش بولعان
ساتسيياليزم ئوزگەرئشئنك ئشكە ئاشئرلعانن كورر ئيدى.
چيرنيشيۋسكى ،ئول زاماندا بز ئيندى سەياسى تۇرمشقا
تييشلى كۇچنى بيردك، بزگە ئيندى فەن مەسئەلەسندە

ئادەمچىلك دۇنياسن قوتقارو يولندا كوچلى رەوشدە هەم ئوز-ئوزلبزدەن (самобытно) ئش ئيتەرگە قالدى، ديب يازغان ئيكەن، ئاڭا عەجەبلەنرگە يارامى. ئول زاماندا سوز فەن تورندا توگل، بەلكى ئيجتيماعى ئوزگەرش تورندا بارا ئيدى. ئە ئاڭا ئيكنچى سوزلەر بلەن ئەيترگە مومكين توگل ئيدى.

عائيلە تورمشى.

ن. گ. چيرنيشيۋسكى 1853 نچى يلنى ئولگا سوكراتوۋنا واسيلييۋاغا ئويلەنە. چيرنيشيۋسكى 1852-53 نچى يلعى كوندەلگندە ئوزنىڭ ئويلەنو تورنداعى فيكرلەرن يازا هەم ئانىڭ ئول يازمالارى ئەديب - ريوەلوتسيەنيرنىڭ ئيندى كيلەچەك تورنداعى ئويلارن بيك ياخشى ئاچب سالالار. ئول ئاندا يازا:

«مين ئوزمنىڭ ئيركدە كوبمى بولوومنى بلمەگەنلكدەن گنەدە ئەلى ئويلەنە ئالميم. مينى هەر كون كيلب ئالولارى مومكين. كيلب ئالسالار مينم رولم نيندى بولر سوڭ؟ ميندە بر نەرسەدە تابماسلار، لەكين مينم تورندا شيكلەنو بيك كوچلى بولاچاق. مين نەرسە ئشليم سوڭ؟ باشدا مين تيك تورررمن، تيك تورررمن، ئاننارى ئيندى ميڭا بيك ئوزاق بەيلەنسەلەر، مينى ئالارنىڭ بەيلەنولەرى تويدرردا، مين ئيندى ئوز فيكرلەرمنى تورى هەم كيسكن رەوشدە ئەيتب بيررمن هەم ئيندى شول واقتدا مين تيرەن ئوبقندان قوتلادا ئالمامدر. كورەسز، مين ئويلەنە ئالميم». ئول ئوزننىڭ حاتننى

بولرعا تيبشلى قزعا ئەيتكەن: «سز حەزر، ميگا ئوزمنك يازـ مىشم بلەن هيچبر كمنك يازمىشن بەيلەرگە حاقم بولماعانلقنى، بلەسز» ديگەن.

چيرنيشيۋسكى «پرالوگ» ديگەن رومانندا، ۋولگين فاميلييەسى ئارتندا ئوز ـ ئوزن، ئوزىنك ئولگا سوكراتوۋانى ياراتوون هەم ئانك بلەن ئوزاق بولماعان برگە ،تۇروون يازا. نيكاحدان ،سوك ئوچ ،يل ئوتكەچ، ئالارنك ۋالودى ديگەن ئوللارى بولا. ،شول واقتئالار سوىلەشكەندە ،موندى نەرسەلەر ئەيتىشدلەر:

«ـ ئورس حالقىنك ئشى ناچار ... تۇتقان ،ئورنم زورايا. 3-2 يلدان ،سوك ئيندى مينى بوعنتى ياسى تورعان كشى ئيتب ئيسەبلەيەچەكلەر. ئەلگە باردا ،تنچ، ياريسى. لەكين مين سيگا ئەيتەم بيت، سين ئوزكدە بلەسك، ،ئورس حالقىنك ئشى ناچار. مين،توى ئالدىدان سيگاسوىلەدم، ئە ئوزم،يوقبارنى سوىلەدم، ديب ئويلادم. لەكين واقت ئوتكەن ساين بيك ئاچق كورىنە بارا، ،ئول واقتدا سينى ئاگاهلاندىرو كيرەك ئيدى.

— منە سين نەرسە توردا! ،ئول ئاعاردىدا تـاعن ئەيتدى،

— سوىلەمە! ،ئول تۆردىدا ئانك ئاوىزن يابدى.

— مين بر تابقر ئيشتدم، جيتدى. سوىلەمە! هەم ،ئول قاچب كيتدى.

،شول ئوق واقتدا ئولگا سوكراتوۋا چيرنيشيۋسكيگە نيندىيدر بر ئايىرم ئولىلاو، زورلاو موناسەبەتدە بولا. ،شول يوعاردا ئەيتلگەن رومادا ،ئول نيۋيازينگە بولاى دى:

— ئانكنيندى كشى ئيكەنلگن، سز ئەلى نيۋيلزين بلميسز هەم ئەلى ئانى بر كشىدە بلمى. بارى بر مين گنە بلەم. مين

ئانارداعى سيفاتنى برنچى سۆيلەشولەرنبزدە ئۇك كوردم. مين ئانك نيندى كشى ئيكەنن تانندم. ئول واقتدا ئانك توردا بۆتن كشلەر ئول ئيندى ئۇزننك بۆتن عومرن قولننا كيتاب ئوتقان كيلش يوقمسنراب، سورەنلدنب ديۋاندا ئۇتكەرر، ديب ئويلادنلار. لەكين مين ئانماردا نيندى باش هەم نيندى حاراكتير بولوون ئاڭلادم، چۈنكى شول ئاقنلى بلەن برگە حاراكتيرى بولماسا، شوشى بۆتن عيلمى ئەيبرلەرنى ئول ئاكلى ئالماس ئيدى. عيلم كشى بولماسامدا، ئانك مينم بەحتم توردناعى كبك برنچى بوش سوزلەرندەن ئۇك، ئانك بلەن باشقا كشلەر ئاراسندا بولعان ئايرمانى كوردم. مين ياڭنلشدمەى؟ سز، حەزر ئانك توردا نيچك ئوبلى باشلاعاننى كورەسز. لەكين ئەلى ئانك واقتنى كيلمەگەن، ئالار ئەلى ئانك فيكرلەرن ئاڭلاميلار: واقتنى كيلر، شول واقتدا ئانك توردا كوب سۆيلەرلەر. ئەيدە، ئانك بلەن‌دە، مينم بلەن‌دە بولاسى بولسن! مين قايچان‌دا بولسا ئيرم توردا، ئول حالق فايداسى ئۆچن نەرسە كيرەكلكنى بۆتن كشلەردەن ئالدا ئاڭلادى، ئول حالق فايداسى ئۆچن ئۆزن گنە توگل، مينى‌دە ژەللەمەدى، ديب سۆيلەولەرن تليم هەم مين بلەم، مۆنى سۆيلەرلەر! ئەگەر شولاى كيرەك بولسا، ئەيدە، بز ۋالودى بلەن ئيكەوئوكسز قالربز!»

چيرنيشيۋسكينك بو سوزلەرنى ئولگا سوكرانوۋا ئاوزنا سالعانلنعن ئۆننترعا يارامى، ئولگا سوكرانوۋا بۆلاى تۆرمشدا چيرنيشيۋسكينك قايناب تۆرا تۆرعان ريوەلوتسييە ئشندەن شاتنى يراق تۆرا ئيدى، ئول شاد، ئيركن تۆررعا ياراتا، كييملەر ياسارعا كوب‌كنە ئاقچالار توزدنرا ئيدى: شولاى بولسادا چيرنيشيۋسكى ئانى بيك تيرەن ياراتو بلەن

ياراتدى، حەتتا نيچەمەملك چاقىرملار بلەن ئايرىلب كاترگى
هەم سوُرگندە يوُرگەندەدە سوُكەى كوُنلەرىنە قەدەر ئاكـا
ئوزنىڭ ئوزگەرشسز يوُمشاق مۇناسەبەتىن دەوام ئيتدردى،
چيرنيشيۋسكينى هەم ئانڭ «نيشلەرگە؟» روماننـ
ـداعى گيرويلارى ،يولى بلەن كيتوچىلەرنى بوُزق كشىلەر
(развратники) ئيتب كورسەتوچىلەر، چيرنيشيۋسكينڭ
ئوز ئائلەئناعيففەتلى ،بولونى ،بورچ ئيتب ئالووى هەم ئويلە-
نوگە قەدەر ،شونى ساقلاوى كبك فاكتنى هەر واقت يورى
ئەيتمى كيلدىلەر.

ئەدەبى ئشى.

چيرنيشيۋسكى ئونيۋيرسيتيتنى بترگەچ، 1851 نچى
يلدان ئالب، 1853 نچى يلعا چاقلى ساراتاو گيمنازيەسندە
ئوقتوچى بولا. ،ئول ،شول زامانداحوكومەت ئوچن كيرەكلى
بولعان چيناونيكلەر ئاراسىنا كرب كيتمى. ئوقوچىلارى ئانى
ياراتالار. ئانار دان ئوقوچىلارنڭ برسى بولعان ۋارونف ،مونى،
ئيسدەلك يازا:
«،ئول ساراتاو گيمنازيەسى ئوقتوچىلارى ئچندە حوكم
سوُرە تورعان قارانعلقدا كيلب چققان برنچى ،يولدز ئيدى-
،ئول كيلو بلەن ياكا ،روح كيلدى... ئەيبى، چيرنيشيۋسكى
،چن ياقترنقچ ئيدى. پيداگوگيە، يەئيسە ئەدەبى ئشلەرى
بوينچا بلوچىلەر يەئيسە ئانى كورب بلوچى بەحتلى كشىلەر
ئانى ئوزنتماسلار».
ئەنكەسى ئولگەندەن ،سوڭ چيرنيشيۋسكى ساراناوداعى
ئشنىڭ بيك تار كولەمدەگنە باروون ئوُشاتميچا، پيتربورعا

كوچەرگە قەرار بيردى. پيتربورعدا ئيدى ئول زور ئەدەبى ئشكە ئوتتى.

چيرنيشيۋسكى ئوزىنىڭ چن ئەدىبلىك ئشن 1854 نچى يلدا، 26 يەشندە «Современник» دىگەن ژورنالدا باشلى. ئانىڭ تۇرمشى تورندا يازلعان بو قسقاعنا يازمادا، ئانىڭ بۇتن ئشلەرن تيكشىرگە مۇمكين توگل. ئول تۇنلەر بوينچا ئشلەدى، بر توقتاميچا تيز، تيز ئشلەدى. ئول كونىنە باسلعان 16 شار بيت كيتاب كوچرە تورعان ئيدى. ئول واقتدا ئشلكلى ئەدەبى حزمەتچلەر بولماعانعا، ئول بۇتن نەرسەلەر تورندا يازدى. چيرنيشيۋسكى ئوزى تورندا بولاى دى: «مين ناچار، ئوزن هەم ئشقنا جانسزراق يازام... مينم يازوداعى ماستيرلقنىڭ ئيك ئەهمييەتلسى بولعان، بردەنبر ئارتقلعم شوندا- مين ئەيبرلەرنى باشقالارعا قاراعاندا ياحشراق ئاڭليم» (پرالوگ).

1855 - 1863 نچى يللاردا چيرنيشيۋسكى بر توقتاوسز ئەدەبى ئشن ئالب بارا. بيلگلى چيرنيشيۋسكينىڭ، مين ناچار، ئوزن هەم جانسز يازام، دىگەن سوزى دۇرس توگل. حەتتا ئانىڭ «Примечания к миллю» دىگەن جيددى ئەسەرىدە ئوزىنىڭ جانلى هەم قزقىرلق بولووى بلەن ئيسنى كيتەرلك. ئول حودوژنيك بولماسادا، ئوزىنىڭ «پرالوگ» هەم «نيشلەرگە؟» دىگەن ئەسەرلەرندە هەم ليبيراللار بلەن ئالب بارعان ئسپورلارندا بيك ماتور سەحيفەلەر بيردى. ئول ئوزىنىڭ مەقالەلەرندە بيك كوب تۇرلى مەسئەلەلەرگە توقتادى. چيرنيشيۋسكى فيكرن ئەيتمەگەن هيچبر زور سەياسى واقيعە، هيچبر زور ئيجتيماعى مەسئەلە يوق.

چيرنيشيۋسكيگه نيكالاى سينزوراسىنىڭ قسووى ئاستىندا يازارغا،تورى كيلگەنلكنى ئۆنىترغا يارامى،،ئول واقت كوب كنه فاميلييەلەرنىڭدە ئاتاب يازارغا يارامى ئىدى. چيرنيشيۋسكى چيتلەتب ئەيترگە، «يانندا، تيرەسندە يۈرر گە»، ئوقوچى يازوچىنىڭ ئەيترگە تلەگەنن ئوزى چامالاب تۆشنىرلك ئىيتەرگە تييش ئىدى. ،ئول ،بو مەسئەلەدەدە ،زور ماستير ،بولدى.

ئەدەبى ئشدە ئانىڭ ئىك ،زور ياردەمچىسى ئوزىنىڭ ئيبدەشى نيكالاى ئاليكساندروۋيچ دابراليوبف ئىدى. چيرنيشيۋسكى دابراليوبفنى ئايىرم قاينار ياراتو بلەن ياراتب، ئانى ئاقللىلقدا ئوزندەن ئۆستن سانى ئىدى. ،ئول ئانداردا ،زور تالانتنىڭ ،تووون كوردى هەم ،ئول ئانى ساقلادى، ئانى قايعرتدى، ئالار ئيكىسىدە باشلىچا «Современник» ژورنالن ئالب باردىلار. بيگىرەكدە ئالارتورگينف، گريگوريەۋيچ بلەن كرەستييەن مەسئەلەسندە ئايىرلشقاندان ،سوڭ ،شول ژورنالدا ئشلەدىلەر. تورگينف نيچكدر تورمەدى، بـر زامان چيرنيشيۋسكيگه «سز ئاعولى يلانلار سز. ئە دابراليوبف ،ئول زەهەرلى يلان» ديدى. تورگينفنىڭ «Отцы и дети» ديگەن رومانى چققاندان ،سوڭ، ،شول روماندا رازناچينيس بازارف نيگيليس ديب ئاتالغان كبك، چيرنيشيۋسكينى، دابراليوبفنى هەم ئالار ياقلىلارنى ،شول سوگىنو سوزى ،بولب يۈرگەن «نيگيليس» سوزى بلەن ئانى باشلادىلار.

دابراليوبف 1861نچى ،يلنىڭ 7نچى نويەبرندە، 25 يەشندە ئولدى. چيرنيشيۋسكى بلەن بـر رەتدەن ئوك رازنا-چينيسلار جيتەكچىسى ،بولب ئيسەبلەنگەن دابراليوبف ئولگەچ، ئەلبەتتە چيرنيشيۋسكىدە هەم ،شول زامانداعى راديكال، ريوەلوتسييەچل يەشلەرنىڭ ياشى كيسەگىدە قايعرمى، يلامى بولدرا ئالمادى.

كرەستييەن مەسئەلەسى.

قرىم كامپانىيەسىندەن ،سوڭ، كرىپاسنويلقنڭ جيمىرىلىرگە تييش ،بولووى هەر كمگە ئاچق مەعلوم ،بولدى. «كرەستييەنلەرنى يوعارىدان ئازات ئيتەرگە كيرەك، بوعيسە ئالار ئوزلەرن توبەندەن ئازات ئيتەرلەر» ديگەن فيكر بر پاتشانڭ باشئناعنا توگل، مڭلەگەن بايارلار باشئنادا كرب ،ئوتردى. بر نيچە ،ئون ،يل ئوتكەچ، كرەستييەنلەرنڭ بوتن بايارلار ،سينفن بتىررگە حەزرئيكەنلكلەرن كورگەچ، بايارلارئوزلەرىدە ريفورما تورندا ئويلانا باشلادئلار هەم كنەز دولگاروكف ئاوئزىبلەن ئاچقدان ئاچق توبەندەگى سوزنى ئەيتدئلەر:

«كرەستييەنلەرگە جير كيسب بيررگە كيرەك. يوق ئيسە ئالار ئوزلەرى بزنى كيسەرلەر».

لەكين كرەستييەنلەرنى نيچك ئازات ئيتەرگە؟

بايارلار فايداسن قاراعان ئونلارچا پرايكتلار مەيدانعا چقدى، لەكين هيچ برەوئسىدە كرەستييەنلەر فايداسى توردا ئويلامادى. منە ئيندى ،شول واقتدا چيرنيشيۋسكى ئوزىنڭ بوتن بيرئلوچەنلىكى هەم ،چن كوكئلى بلەن حزمەت ئيتەلەرى فايداسن ياقلاو يـولئنا تاشلاندى. ئاڭا ئاچقدان ئاچق كريپاسنويچى ريداكسييەنيرلەر بلەن، شولاى ئوق حالقنى سويو سوزلەرى سويلەبدە، ،شونڭ بلەن ئوزلەرىنڭ ،سينفى يوزلەرن گنە قابلارعا يورگەن ئيـكى يوزللەر بلەندە كورەشرگە ،تورى كيلدى. ،ئول كريپاسنويچىلارعا قاراعاندا ليبيراللارنى يارتميىراق توشە ئيدى، چونكى ئاچقدان ئاچق كريپاسنويچى بولعنلار بلەن كورەشووى جيڭئلرەك

ئیدی، ئالار بیت ئاچق دۈشمانلار ئیدی. تاعی شولار بالەن ئوك
چیرنیشیۋسکی بورژووازنی تۈزۈلش تووا، دیب سایراوچىلار
بلەن دە رەحیمسز رەوشدە کۆرەش ئالب باردی. چیرنیشیۋسکی
کرەستییەنلەرنی ئازات ئیتو مەسئەلەسىنىڭ تییىشچە ئالب
بارلماعانن کورب، ئوزىنىڭ مەقالەلەرندە بۈتن جیرلەرنی هیچ
بر تولەتوسز کرەستییەنلەرگە بیرو کیرەکلکنی دەعوا قلدی.
لەکین ،بو قاراشنی حەتتا ،ئول زاماندا عی لیبیراللاردا
مۈمکین بولماعان بر نەرسە ئیتب ئیسەبلەدىلەر. ،ئول زامانداغی
ئەلی کرەستییەنلەردە ئوزلەرنىڭ فایدالارن هەم حۈقوقلارن
ئۈیشقان رەوشدە یاقلار ئۈچن مۈمکینلكدە هەم کۈچلەریدە
یوق ئیدی. چیرنیشیۋسکی دۆرەنلەرنىڭ ریوەلوتسییە ،بولو
مۈمکینلىگندەن قورقولارن کوردی. ،ئول واقتدا دۆرەنلەر
ئوزلەرنىنە ئلككنگنلەر ئۈچن تولەرگە ،توری کیلودەن قزعانچ
رەوشدە قورقو بلەن برگە، ،سینفی قۈمسزلقلارندا ئشکە
ئاشرو نییەتندەلەر ئیدی - دۆرەنلەر ،شول،ئوی بلەن یەشیلەر
ئیدی.

چیرنیشیۋسکی ئوزىنىڭ ذىنشندا بولعان بانکیتدا
ساعشلانعان کیلش بۈلای ،ئویلی:

«قزعانچ میللەت، قزعانچ میللەت! قۈللار میللەتی ،بو —
توبەندەن ئالب یوعارنعا حەتلی بارنسیدا قۈللار». شولای
دیب ئویلادیدا، ،ئول، قاشن ،جیبیردی («پرالوگ»).

،بو قۈللارنی نیچك، نیچك قۈتقارعا ،سوڭ؟

کرەستییەنلەرنی ئازات ئیتو مەسئەلەسی ،ئول زامانىڭ
ئیك قاینار مەسئەلەلەرندەن ئیدی. چیرنیشیۋسکی حالقنی
ئالدارعا جیینعاننی کورب، قایچاقدا ئازات ئیتوگە قارشیدا
سۆیلەشدرگەلەدی.

منه ئانڭ قايبر سوزلەرى:

« ريفورمالارنى- ئيسلاھاتلارنى تيپنشنچە ئوتكەرو ئۆچن كيرەكلى بولغان شارتلار يوق ، شوڭا كورە مين ريفورمانڭ ياـالوون تلەميم» .

« ـ كرەستييەنلەرنى ئازات ئيتەبز ، ديب سۆيلەلەر. ـمۇنداى ئشكە جيتەرلك كۆچ بارمى ـسۆڭ؟ جيتەرلك كۆچ يوق ئەلى. كۆچ جيتمەگەن ئشكە ـتۇتنو ئاھماقلق ـئول. كۆچ جيتمەگەن ئشكە تۇتنغاچ، نـەرسە كيلب چغاسن، ئوزڭز ئويلاغز ئيندى. غەدەتدە ئيندى ئاندى چاغندا ـمۇنداى نەتيجە چغا: ئش بۇزلا ، قەباھەتلك توۋا ! . . . ـ ۋولگين ـتندى ، قاشلارن ـجييردى ھەم باشن ساڭكە باشلادى ـ ئـەھ بزنڭ قۇلقدان قۇتقاروچى ئەفەندىلەرنبز، كامپانييەسى بلەن بۆتن رەزانسغلارنبز! منه ـسۆڭ ماقتانچقلار! منه ـسۆڭ لقرداوچلار! منه ـسۆڭ جولەرلەر ! » («پرالوگ»).

چيرنيشيۋسكى، كرەستييەنـلەرنى ليبيرالـلار ئازات ئيتسەدە، بايارلار ئازات ئيتسەدە بارنبر ، ديب يازدى . ـئول بۇلاىدى: «مينمچە بارنبر. بايارلارنڭ ئازات ئيتووى ياخشـ راقدا ئەلى ».

بۆتن جيرلەرنى هيچبر تولەوسز كرەستييەنلەرگە بيرميلەر ئيكەن، ـئول واقت ئيندى هيچبرجير بيرميچە ئازات ئيتسنلەر. بۇرەگن قـايغى تلگەلەگەن چيرنيشيۋسكى، كرەستييەنلەر شولاى جيرسز ئازات ئيتلسە، تيزئرەك ھەرەكەتكە كيلرلەرھەم قوزغالش ياسارلار، ديب ئويلادى.

چيرنيشيۋسكى ليبيراللارنى كرەستييەن ريوەلوتسييەسى بلەن قورقتا ، واقتى بلەن ئوزى شوڭا ناچار ئشانا، ئوزن تير گەشدرە، ئوزئوزندەن كۇلگەلى... چيرنيشيۋسكى

كيك كوبچىلكنى حەرەكەتكە مانيريياللنى فايدالار كيتىرەـ چەكنى بلە، كـيك كوبچىلك كرەستييەنلەر ئـوزلەرىنىڭ كوتكەن ئەيبرلەرندە ئالدانسالار، ئالارنڭ چىلاپ حەرەكەتكە كيلولەرن چيرنيشيۋسكى ياحشى سيزە ئيدى.

شولاربلەن برواقتدائوق چيرنيشيۋسكى جيردەن ئابشينا بلەن فايدالانو تورندادا بايتاق‌قنا مەقالەلەر يازدى. چيرنيـ شيۋسكى‌ئابشينالارنى كرەستييەنلەرنڭ ئالعاكيتولەرى ئوچن قيممەتلى برئويشما ئيتب بلدى. ،ئول واق كرەستييەن حوجاـ لىعىنىڭ هيچ شيكسز بتەرگە يوز ،توتوون، ئاول حوجالىعنداـ عى برگەلەب ئشلەونڭ فايدالارن ، برگەلەب ئشلەونڭ ئيڭ ياڭا تيحنيكەدەن فايدالانوعا مومكينلك بيروون بيك ياحشى ئاڭلادى. چيرنيشيۋسكى ئورال ئابشيناسى تورندا توبەندەـ گنچە يازدى:

«ئەگەر ئورالچىلار ئوزلەرىنڭ حەزرگى توزىلشلەرى‌بلەن ئيگنچىلك ئشىنە ماشينالاركرتىلو واقتىنا چاقلى‌يەشەسەلەر، ،ئول‌واقت ئالاريوزلەرچە ديسەتينەلى ،زور حوجالقلارعا ياراولى ماشينالار بلەن ئشلەرگە مومكينلك بيرە تورعان بر توزىلش ساقلاب كيلولەرن كورب، بيك شات بولرلار». چيرنيشيۋسـ كينڭ ،بو قاراشى بلەن، ئورنەك بولرلق ئوتارلاردا، كومەك حوجالق، حزمەت كامموناسى تـوزو ئورنىنا، ئالارنى ئايىرم كرەستييەنلەر ئاراسندا بولونى دەعوا قلعان نارودنيكلەرنڭ ساتسييالبزاتسييەسى ئاراسندا ئەلبەتتە هيچبر ئورتاق نەرسە يوق.

چيرنيشيۋسكى، ئابشينالارنى ساقلارعا كيرەك، شوندان بوتن ئش ياحشى ،يول بلەن كيتەر ، ديب‌كنە ئويلامادى. ئانكچا ئابشينالارنى ساقلاو ــ ئشنڭ برياعى‌عنا. ،ئول ئشنى

ياحشى يول بىلەن جيبەرر ئۈچۈن تاعن ئيكى شارت قويا : بۇتۈن جيرلەرنى حالققا بيررگە، شۇنىڭ بلەن هيچبر تولەوسز بيررگە . ئۇل شول ئيكى شارتنا بەيلەب بولاى دى: «قزولق بلەن مينم تارافدان ئالعا قويلعان ئابشينا بلەن تورومەسئە-لەسى شول ئيكى شارتنى كوز ئالدندا تۇتۇب ئشلەندى».

چيرنيشيۋسكى ئابشينا فورماسندا حوجالىق تۇزۇنىڭ ئورسلارعا حاس بولعان برتۇزلش ئوگللىگن برنيچە قات يازدى. ئالعا بارونك مەعلوم برباسقچندا ئابشينا، فورمنىڭ بۇتۈن حالقلاردا ئالعاچعوون، روسييەدە ئيسەحوجالق يوەنشى، ناچار بارعانعا ئالعا كيتمى تورعانلعن ئيدى. چيرنيشي-ۋسكى ئاول حوجالعنداعى تۆب ريفورما، تۆب ريوەلوتسييەنى ئالدان كوره ئيدى. 1860 نچى يللاردا ئەلى ئاول حوجالعنا ئاز كاپيتال سالنونى، ئانك واقتلى بر كورنش بولوون، كاپيتالنك باشقا ئشلەب چعارو تارماقلارى بلەن برگە ئاول حوجالعندا قوچاقلارعا يول تۇتوون، تيحنيكە، حيمييە، ميحانيكالارنك هەم ئشلەب چعارو رەوشلەرنك ئالعا كيتولەرى بلەن ئاول حوجالعندا تۆب ئوزگەرش بولرعا تييشلگن ئول ئاچق كوردى.

چيرنيشيۋسكى ئابشينا فورمسندا ساتسيياليزمگە تيز ئورەك كوچنرە تورعان بر فورمنى كوردى. حوجالقداعى كومەكلك، برگەلكلەرنى ئول بۇتۈن يوللار بلەن جايلى هەم تالانتلى رەوشدە ياقلادى.

بورژووازييە ميلكن هەم بورژووازييە ولاسن ساقلاعان كيلش حزمەتنى ساتسيياليزم نيگزندە توزو تورندا ئويلاو، بيلگللى ياكلش ئيدى. بارى 1917 نچى يلعى ريوەلوتسييە-دەن سوكعنا چن ئاگرار ريوەلوتسييەسى ياسارعا،

چېرنيشيۋسكينىڭ ئويلاغان ئويلارىن ئىشكە ئاشىرىغا مۇمكينلىك بولدى. رېۋولوتسىيەدەن ,سوڭ بۈتۈن جېرلەر حەزمەت ئېيەلەرىنە هېچ بىر تولەتوسىز بېرىلدى. بۈتۈن ئېلىنىزدە حەزمەت كاممونالارى تۈزۈلدىلەر. حوجالىقدا ساتسيياليزم فورمىلارىن ئورچىتە ئالماغان ئابشىنالار ئورنىنا سەۋيتلەر، ساتسيياليزم نىگىزىندەگى كاممونالار ئۈسەلەر. ,شوشندى بىر ,زور ئېلدە تارىحدا بىرىنچى ئابقر ساتسيياليزم نىگىزىندە حوجالىق تۈزۈ، ئەلىگە قەدەر يەشەگەن حۈكومەتلەرنىڭ ئېڭ ديماكراتى بولغان سەۋيت حۈكومەتى نقلاب ياردەم ئېتكەندە، كۈندەن، كۈن ئۈسىب بارا تۇرغان كەپيرەتسىيە هەم تېحنىكىنىڭ ,رولى بلەن تۇرمىشقا ئەلبەتتە ئۈنكەرىلە ئالا.

,سىنف كۈرەشى هەم ساتسيياليزم.

تارىح بلەن، ئادەملەر ئاراسىندا ئېجتيماعى باعلانىشلار بلەن تېرەندەن تانش ,بولو، بورژووا ئېقتيسادچىلارىن تېكشىرو هەم تەنقيد قلو، ئۈزىندە بولغان نچكە هەم كوزەتە ئالوچان ئاقل چېرنيشيۋسكيگە سىنفلار كۈرەشى هەم ئانىڭ حەزرگى جەمعيەتندە تۈتقان ئەهمييەتىنە ,تورى قارارعا مۇمكينلىك بېردىلەر. ئەسەرلەرىنىڭ قايبر جېرلەرى ئانىڭ ماركس هەم ئېنگېلس بلەن تانش بولماۋىنا قاراماستان،عىلمى ساتسيياليزمگە بېك ياقن كېلگەنىن كورسەتەلەر. ماركس هەم ئېنگېلسنىڭ «كاممونيسلار مانيفيسى» ئەلىگەچە تارىح ئەدەملەر جەمعيەتندە سىنفلار كۈرەشىندەن عيبارەت ,بولب كېلدى دىگەن بولسا، چېرنيشيۋسكيدە « كۈرەشدەن باشقا جىگۈگە

ئېرشكەننى ئەلئگەچەتاريحدان بر گنە ميسال بلەن دە كەرسەتب بولمى؛ كۆرەشدە ئىجتيماعى سينفلار قاتناشا؛ بيلگىلى سينف مەنفەعەتلەرى ئىجتيماعى سينفلارنى هەم حالق كوبچىلىگى قوزعالشلارن ئۆتەرب بارا، دى. «ئەدەملەرنك مەنفەعەتلەرى توگل، بەلكى ئاقل بلەن ئويلاب توددرلعان نەتيجەلەر گنە ئەدەملەرنى جيتەكلەب بارا، ديگەن قاراشداعى كشلەردەن كۆلەگنە.

حەزرگى دەولەتلەر سينف كۆرەشلەرى نەتيجەسندە كيلب توعانلار. ئۆتكەن زامانك هەممە فاكتى ئابساليوت مانارحييەنك ئاريستاكراتيية ئاراسنداعى كۆرەشدەن هەم ديماكراتييەگە تاياىب كيلب چققانن سۆيلى». حەزرگى زامان دەولەتندەگى حۆكومەت «توبەنگى پالاتادا حۆكم سۆرگەن پارتييەدەن تۆزلگەن كەميتيت ئول».

ديمەك، بو مەسئەلەدە چيرنيشيۋسكى كارل ماركس ئۆيرەتكەنلەرگە بيك ياقن تۆرا. كارل ماركسنك ئۆزى تورددان تورى قاتناشقان 1848 - 1849 يللار سينف سوعشلارن چيندەن، يراقدان عنا كوزەتب تورعان چيرنيشيۋس-كيگە مۆندى قاراشقا كيلووى ياحشى ئوق ئاور ئيدى. روسييەدە پراليتارييات حەرەكەتن ئول كوره ئالمادى. بو حەل ئانك يازمالارندادا يوعنتى ياسادى.

كۆنباتش ياوروپاداعى سينف كۆرەشلەرن كوزەتكەندە ئول هەر واقت پراليتارييات ياعننا تلەكدەشلك كورسەتب تۆردى. 1848 نچى يلنك فرانسوز ريۋەلوتسييەسى تورندا يازب ئول شولاى سۆراو بيرە: «جۇمھۇرييەت ئيدارەسى رەوشن نيمدى سينفى ياقلادى؟- ئشچلەر سينفىعنا؛ ئشچلەر (رابوتنيكلەر) دەن باشقا چن جۇمھۇرييەتچىلەر برەملەب كنە

ئېدى. . . بر ئۆزىگىنە جۇمھۇرىيەت فورماسىن ياقلارغا تلەگەن،
،سىنىنى جىيگىلەچەك. ـ ،مۇندى ،فورمى باردەمسز قالاچاق، ،ئۇل
جىيمىرىلەچەك، ئانىڭ بلەن برگە ئورناچا جۇمھورىيەتچىلەر
ئۆزلەرىدە ھەلەك بولاچاقلار».

،ئورس جەمعىيەتى ئوسىشى نىچك باررغا تىيش ھـەم
،ئول نىچك بارا ،سۆك؟ بردەن، حالق پرالىتارلاشا بارا. «زاۋود،
فابرىك ھەم ھۆنەر يۇرتلارندا ئشلەوچىلەر كوبچىلگى ياللانب
ئشلەوچىلەر حەلىنە كوچەلەر، پرامىشلىنىسنىڭ ئەيبر ئشلەب
چعارو بوعارىراق قوبلعان تارماقلارندا ئىسە، ئالار ،بو حەلگە
كوچب بتكەنلەردە ئىندى».

،بو بارشنىڭ مۆندان ،سۆكدا شولاى ئوتەچەگن چىرنىشىـ
ۋسكى ئىقرار قلا.

«ئەلگەچە ئىقتىسادى حەرەكەتكە ئاز قانناشقان روسىيە،
ئاكا تىزىرەك قاتناشتىرلا» ئىقتىسادى ھـەم سەودە ئشى
شارتلارندا ئىنا ئـوز قووەتن كورسەتە تورعان ئىقتىسادى
زاكونلار يۇعنتىسىندان چيتدە بولعان بزنىڭ ،تۇرمش، ئالار
يۇعنتىسىنا تىزلك بلەن بيرىلە باشلى. يارىشو (كانكورىنسىيە)
زاكونىنىڭ يۇعنتىسىنا ئۇزاقلامى بزدە بارب تۆشەربز».

كاپىتالىزم تۆزلىشى ئشچىلەرنىڭ سانن ئـارتـدرعان
شىكللى، ئالارنىڭ ئۇيشقانلىعىدا ئوسدى: «ئشچىلەر سانى
ئارتا بارا، ،شونىڭ بلەن برگە ئالارنىڭ ئوز كۆچلەرن سىزىنو-
وىدە ئارتا، ئوز كيرە كلەرن ئالار ئاچىعىراق تۆشنىنە بارالار».

چىرنىشىۋسكىچە، جەمعىيەتنى سانسىيالىزم نىگزندە
ياڭادان قورو زارور بر ئش. ،بو ياڭادان تۆزو ئشى، ،شول
ئشدە قزقسنعان ،سىنفنىڭ، يەعنى ئشچىلەرنىڭ ئايىرم حەرەكەتى
رەوشندە مەيدانىعا كيلەچەك. لەكىن چىرنىشىۋسكى، كاپىتـ

راتسىيە ئۇمۇمىشىننە كوب ئۇمىتلەر باعلى. ئانىڭ قاراونچا، كۈنباتىش ياۋروپادائى ئىشچىلەر قوزعالىشى «ئباگا ،شتىب چىققان بىر ساباقىنا ئەلى ،ئول. ،بۇ ساباق ئوسسە، ئوسىب جىتىشسە ئىشلەر باشقا ،بولر» . ،ئول ئوسىب جىتكەنگەچە ياگا ،ئوسول ئەيىر ئىشلەو ـ كاپىراتسىيە تورىندا ئۈندەو يۈرتۈرگە كىرەك بولا، چۈنكى چىرنىشىۋسكى ئوينچا، كاپىتالىزم ئۈسولىندا ئەيىر ئىشلەب چعاروعا قاراعاندا كاپىراتسىيە كوب ئارتىق. «نىشلەرگە؟» رومانىندا، باشقا بىك كوب مەقالەلەرندەدە ،ئول ،بو مەسئەلەگە قات ـ قات قايتا.

كىلەچەك زامان ئىقتىسادى تۈزۈلىشىنىڭ نىگىزلەرى نىدە تۈرا ،سۆك؟ ئالار «شوندان تۈرا: حزمەت تاۋار ئىتىب يۈرتىلمەسكە تىيىش؛ كشى ئوزى ئۈچۈن ئىشلەگەندەگىنە تەمام ،ئوكشلى ئىشلى ئالا؛ كشى ئوزن حوجا ئىتىب تۈيعاندا عىنا ئوز ئابروين تۈشۈنۈچەنلىك ئوسە ئالا؛ شوگا كورەدە، ئىشلەوچى ئوز ئىشىننە ئوزى حوجا بولعاندا عىنا تىيىشلى ياحشى ،تۈرمىشنى ئۆزلى باشلاياچاق. حزمەتنى مۇتور تەرتىبكە سالو پرىنسىبى هەم ئىشلەب چعارو بارشلارنىڭ ياحشرتلعان حاراكتىرى، ئەيىر ئىشلەب چعارو برلكلەرنىڭ (единицы) ياحشى ئوق ،زور كولەمدە ،بولۇون تالەب ئىتە؛ فىزىيالوگىيە هەم باشقا تابىيعى شارتلار ئىسە بىك كوب تۈرلى ئەيىر ئىشلەب چعارو-لارنىڭ ،شوشى برلكدە جىيىلۇلارن ،سۆرى؛ شوگا كورەدە ئايىرم حوجا ـ رابونىيكلار شىركەتلەرگە برىگرگە تىيىشلەر».

لەكىن بولار چىرنىشىۋسكى قارشىندا، بورژووا ئىدارەسىندە ئوتەو مۆمكىن بولعان ئىشلەرنىڭ بر ئۆلۈشى گىنە.

چىرنىشىۋسكى كامەونىزم تۈزۈلىشى تورندا ،تولى ئەيتب بىرگەنى يوق، پراگرامما ئىشلەگەنى يوق: ئاندا ،بۇ

قەدەرلى ئىشلەرلىك شارتلار يوق ئىدى. لەكىن ئانىڭ بورژووا ئىقتىسادچىلارنى تەنقىد بولىندا ئىشلەگەن ئىشلەرىنە كارل ماركس ئايىرم حۇرمەت بلەن قارادى. ماركس عالىملەرگە مۇناسىبەتدە بىك قاتى كوڭللى ھەم ئالاردان كوب نەرسە تەلەب ئىتە تۇرعان كشى ئىدى. چىرنىشىۋسكىگە ئول بىك زور عالىم دىب قارادى، چىرنىشىۋسكىنىڭ ئورسچا يازعانلارن ئوقىر ئوچىن ئورس تلىن ئويرەندى؛ بر نيچە مەرتەبەلەر نيكالاي گاۋريلوۋىچقا حۇرمەت بەيان ئيتدى.

كۇرەش يولىدا.

چىرنىشىۋسكىنىڭ ليبيراللارعا قاراتىب، ئالارنى سوگىب يازعان مەقالەلەرن ئوقىنساڭ، بو مەقالەلەر كيچەگىنە ئەلى يازلعانلار ھەم ساتسيياليزم فلاگى ئاستىنا يۇسىبدا، ساتسييال ريۋەلوتسىيەدەن قورقىب، ئوچىب قورقعان يارتى ليبيرال، يارتى ساتسيياليس بەندەلەرگە قاراتلعانلار دىب ئويلارسىڭ.

دىياليكتيك بولووى، يەعنى نەيبرلەرگە حەزر، منە شوشى مىنوتدا نيندى حەلدە تورولارىنا قاراب بەيە بيرمىچە، ئالارنى ئوسشلەرندە تيكشىروچى فيكر ئييەسى بولووى، دۇنيانى ئاڭلاتا بلوگە توگل، ئانى ئوزگەرتە بلوگە بەيە قويوچى عالىم بولووى جەھەتندەن - چىرنىشىۋسكى حەرەكەتكە زور ئەھەممىيەت بيرب قارادى. «حەرەكەت ئول - بارلقدان عيبارەت، چۇنكى حەرەكەت تورمش ئول؛ ئە بارلق بلەن تورمش ئيكىنسى بر نەرسە». بو سوزلەر ماركسنىڭ «چن حەرەكەتنىڭ ھەر بر ئادىمى ديستەلەرچە پراگراممالاردان ئەھەممىيەتلىرەك!» ديگەن سوزلەرن بىك نق حەترلاتە.

«ئىرىشلگەن نـەتیجەلەردەن‌دە بیگىرەك یاكى، یاحشى نەتیجەلەرگە ئىمتىلو ئەھەممیەتلى: فیكرنك سناوچانلىعى، كۆچلەرنـك ئىشچەنلىگى ـ بۆتن نـەرسەدەن ئەھەممیەتلىرەك» دى چیرنیشېۋسكى.

چیرنیشېۋسكى ئىشى، ئاداعى بلەن دیماكرات: كۆچلەوسز ریوەلوتسییە ئودىرو مۆمكین دیب ئویلاعان كشىلەردەن ئول رەحیمسز كۆلە، ئالارنى چېرقىلى. ئول ریوەلوتسییەدە ئىيك قاتى چارالار قوللانو تارافدارى. «ئشكە تۆتنعان كشى، شول ئشنك قایا ئیلتەچەگن هەم ئانك بۆتن كیرەك چارالارن بلب تۆررعا تییش. شولارنى تلەمەگەن كشى ئشنك ئوزننەدە كرشمەسن». چیرنیشېۋسكینك بو سۆزلەرى پارمدا ئانۋیت دیگەن پالكاونیككـە حالق تارافدان ساما سود یاسالو مۆنەسابەتى بلەن ئەیتلگەنلەر.

«تارقاولق، یبرىگەنلك ریوەلوتسییە ئشن هەلەك ئیتەلەر، دیماكراتیزم بلەن دیماگوگییە ئاراسندا ئایرما تیزدىرەك ئزلەب تابقان ساین دیماكرات ئىيك بوش كشىگە ئەیلەنە بارا».
«حالقنى دواقنلاندىرودان قـورقان، حالق قـانى قایناو ئارقاسندا تۆواچاق كورىنشلەردەن‌جیرەنگەن كشى ئش ئالب بارونى ئۆستننە یۆكلەمەسن، ئشنى ئوزننە یۆكلەگەن كشى كوبچلكنى روحلاندىرعانا حزمەت ئیتەرگە تییش».
چیرنیشېۋسكینك بو سۆزلەرى ئورنى بلەن حەزرگى زامانك مارتف، كائوتسكى، ماكدونالد شیكللى بەندەلەرگە قاراب ئەیتلگەن كبك كیسكن كیتەرلگەنلەر؛ بو سۆزلەر گوییە مۆندان 70 ـ 60 یل ئلك ئەیتلمیچە، كیچەگنە ئەیتلگەن دییەرسك: «تاریح یولى نیۋسكى پراسپیكت‌نك تراتووارى توگل. ئول توزانلى، بلچىراق یالانلار، باتقاولقلار، چەنچكلى

ئۇرمانلار ئاشا ئوته. توزانعا بويالودان، ئۇيتىڭگن پچىراتودان قورقىان كىشى ئيجتيماعى ئىشكە كرشمەسن. باشقالار فايدامن كوزەتىپ ئىشلەوچىلەر ئۇچون گنە ،ئول ئىش ياحشى، لەكين ،ئول بيك ئۇك توزانسز ئىش تۇگل. حەير، ئەحلاقى چيستالقنى تۇرلنچە ئاكلارعا بولا بيت». چيرنيشيۋسكينىڭ ،بو سوزلەرن لينين‌نىڭ قات ـ قات ئەيتكەلەگەنى بار.

چيرنيشيۋسكينىڭ ليبيراللارعا كيلشۇسز مۇناسەبەت ،تۇتووى ئوزئنە قارشى دۇشمانلق داولى قوباردى. گيرتسن‌دە حەتتا حاقسز ئولاراق چيرنيشيۋسكيگە قارشى «بيك قورقىنچ!» ئيسمندە مەقالە يازب، زاگرانيتسەدە چعا تورعان «Колокол» ژورنالندا باستىرب چعاردى. ،ئول ،بو مەقالەسندە، چيرنيشيۋسكى بلەن دابراليوبۇ، مۇينلارىنا ئستانيسلاۋ ميدالن ئالرلار ئيندى، ديب ئالدان حەبەر ئيتكەن،بولدى. چيرنيشيۋسكى‌زاگرانيتسەگەبارعان واقتندا گيرتسن بلەن ،بو مەقالە توردا سويلەشب ئاڭلاشرعا ئويلاعان بولسادا، ئشى بارب چعا ئالمادى، شوندان ،سوڭ ،ئول گيرتسن توردا، گيرتسن تالانتلى، ئاقللى، تيك منە «ئچندە مەسكەو باياري ياتا» ديگەن فيكر بلەن ئيلئنە قايتدى.

چيرنيشيۋسكى بلەن دابراليوبۇ جەمعييەتنىڭ ريوەلوتـ سيەچل ئولئشى وەكيللەرى ئيدى: چيرنيشيۋسكى كوب ،بوون كشئلەرئىڭ «ئاقللارن‌بيلەب»يەشەدى. ئانىڭ«نيشلەرگە؟»، «پرالوگ» ديگەن رومانلارن، ئابشينا توردارى مەقالەلەرن، «ميللگە ئيسكەرمە» لەرن ئوقب بيك كوب ،بوون ريۋەلوتسيەـ نيرلەر تەربييە ئالدىلار.

حالق قارا، حالق ئەلى كوزەشكە ئولگرمەگەن، كمدە بولسا ئانى ديماكراتييە هەم ساتسييالىزم ئيدييەلەرى بلەن

سوعارعا تيىش. منه ،بو ئشنى سانلارى ئاز بولعان ريوه ـ لوتسييەنيرلەر ئالب بارا، چيرنيشيۋسكى بلەن دابراليوبىدەن ئۇبرەنمەكدە بولعان «ئاينرم كشنلەر» ئالب بارا ئيدى.

چيرنيشيۋسكى ئالارعا قاراتب شولاى‌دى: «ياحشى، نامسلى، كوچلى هەم بولدقلى كشنلەر! سزبيتئەلى كوبدەن توگل گنە بزنك ئارادا كورننە بانلادنعز، سزئيندى ئەزتوگل، سزنك سانتعز بيك تيز ئارتىا بارا». راحيتق ديگەن قەهارمانن سيفاتلاب. چيرنيشيۋسكى سوزن شولاى بترە: «ئالار ئاز، لەكين ئالار ئارقاسندا هەممەنك ،تورمنشى چەچەك ئاتا؛ ،تورمش ئالارسز تونچنعر، ئەچنشر ئيدى. ئالار ئازلار، لەكين ئالار بوتن كشنگە ،تـن بيرەلەر، ئالارسز ئادەملەر ،بووئلر ئيدى. نامسلى هـەم يـاحشى كشنلەر ماسسامى ،زور، ئـە زگنديلەر ئاز؛ لەكين ئالار ،شوشى ماسسا ئاراسندا چەيدەگى ئەيين: ياحشى ئارافنداعى بوكيت ،ئورنن توتالار: بولار ـ ياحشى ئادەملەرنكدە چەچەگى، بولار ـ دۋيگنتللەرنكدە دۋبگنتنلى؛ بولار ـ جيرنك ،توزى» («نيشلەرگە ؟»).

چيرنيشيۋسكى ئاوازننا «ياحشى، كوچلى، نامسلى هەم بولدقلى كشنلەر» جاواب قايتاردنلار. حالقچنلق حەرەكەتن چيرنيشيۋسكى ئيديەلەرى ئاستندا ئوتكەرلدى. ئانك فيكرلەرى مكلەر يورەگنتە ياندى، عيلمى سانسياليزمنك سيستيملى قاراشلارى بلەن سوعارلعان سوگەنراق ريۋەـ لوتسييەنيرلەرنك كوكلنتە ،ئول فيكرلەر سالندى؛ سالندى ـ لاردا، باى جيەشلەربيردنلەر. بزريوەلوتسييە تەربييەسى ئا لودا چيرنيشيۋسكيگە كوب كنە ،بورچلنبز.

ن. گ. چيرنيشيۋسكينڭ قولعا ئالو هەم حۆكۈم ئيتىلووڭ.

تورگينڧ كبك ديماكراتنڭ چيرنيشيۋسكى هەم دابرا-ليوبفلەرنڭ قانى كۆلووڭنە، ريوەلوتسييەچل ،تورى بەرب ئەيتولەرڭنە چداماوى؛ گيرتسننڭ بر واقتلار چيرنيشيۋسكى ئۈستىڭنە يالا ياعوكبكئشلەرگە بارب جيتووى؛ ل. ن. تالستوينڭ ئانى « قاندالا ئيسى كيلە تۈرعان ئەديب»ديب ئاتاون ئيسكە ئالعاندا، ئاچق ريياكسييەچل كوچلەرنڭ ئيندى ئاڭا قارشى نيگە بارب جيتە ئالاچاقلارن تۈشۈنو چيتن توگل. ريياكسييەچل هەم ليبيرال مانبوعات چيرنيشيۋسكيگە قارشى دانوسلار بلەن ،تولب چعا ئيدى. كرەستييەن قوزعالشلارنى، پالەكلەر كوتەرئلئشنى، ئستوديينت چووالشلارنى، پاژارلارمى-هەمەسندەدە چيرنيشيۋسكينى عەيبلى كوردئلەر. 1862 نچى يلدا «يەش بوونعا» ديگەن پراكلاماتسييە چقدى. برەولەر ئانى چيرنيشيۋسكى ئوزى تۈزگەن ديدئلەر. ئيكنچىلەر، مەسەلەن، داستاييۋسكى: ئـوزى تۈزئمەسەدە، ئانڭ قول ئاستندا تۈزلگەن، ديدئلەر. كاراكوزف، ئاليكساندر II نى ئۆتئررگە قەسد قلب هۆجوم ياساعاندان ،سوڭ، پيتربور گينيرال كوبيرناتنرى چيرنيشيۋسكيگە مۆراجەعەت ئيتب، تەرتيبسزلكلەرنى چعارتماون ،سۆرى.

1862نچى ،يلنڭ 12 ئييولندە ن. گ. چيرنيشيۋسكى قولعا ئالئنا.

چيرنيشيۋسكى ئۈستندەن تۈزلگەن عەيبلەو ئاكتندا: «بۆيۈك ئيمپيراتر حەزرەتلەرى ئوز كەنسەلەرييەسنڭ ئۈچنچى

ئانديلينيەسى ئش ئالب باروچىسى ئيسىسز حات ئالدى. ,بو حاتدا حۆكومەتنى چيرنيشيۋسكيدان «يەشلەرنىڭ ئات چابدرروچىسى حەيلە كەرسانسيياليس» دەن ساقلانىرعا قوشالار. «,بو كشى ئوزى مينى بىر واقتدادا تۆتا ئالماسلار، ديىب ئەيتكەنى بار»: ئانى زارارلى ئاگيتاتر، ديب ئاتيلار هەم ئاناردان ساقلانونى سوريلار. چيرنيشيۋسكينىڭ بوتن ئلككى ,دوس-ئيشلەرى ليبيرال ئادەملەر، ئانىڭ ئمتلاشلارى سوزدە گنە قالميچا، ئشكەدە كوچكەنن كورب... ئاندان يراقلاشدلار. ئەگەر چيرنيشيۋسكينى ئالب تاشلاماساعز، دى حات ئييەسى-بەلە تووار، قان ئاعار: ,بو قۆترعان ديماگوگلار شايكىسى — باشسز كشلەر ئالار. بەلكى ئوزلەرن كيسب بتررلەردە، لەكين ئالار ئوچن كوبەى گوناهسز قان توكلر... وارونيژ، سارانف، تامبوفدا، هەمە جيردە ,شوندى سانسيياليسلارنىڭ كەميتيتلەرى بار، هەمە جيردە ئالار يەشلەرنى قابندرالار...

چيرنيشيۋسكينى تلەسەگز قايا جيبەرىگز، ئاڭا حەرەكەت ئيتو ,يولن كيسگز... عومۇم تنچلعى ئوچن بزنى چيرنيشيۋسكيدان قوتقاررعز».

(«چيرنيشيۋسكى ئشى» „Былое“، 1906، مارت، ئاپريل، ماى).

ئەلبەتتە دانوسقنا جيتەرلك توگل ئيدى. ,ئول زامان ژاندارملارىدا ئەلى عەيبلەو ئوچن عەيبنى ئيسبات ئيتەردەى داكوميىنت ياساو كيرەكلگن توشنگەنلەر كورەمك. ئالار ,شول يولدا كيچكەى ئشكەدە تۆتنعانلار.

1862 نچى يلدا زاگرانيتسەدەن ۋيتشينكوف ديگەن كشى گيرتسندەن حات ئالب قايتا. ئشپيون دانوسى بلەن ,ئول كشى ئەريسكە ئالىنا. حاتدا عەيبلەرلك بر نەرسەدە

«Современник» گیرنسنڭ بر جیرندە حاتنڭ تیك بولمی، ژورنالن چیرنیشیۋسکی بلەن برلکدە ژینیوادا چارىرغا حەزر ئیکەنلکنی ئەیتلگەن بولا. شول جیتەدە.

چیرنیشیۋسکینی جاواب ئالنماسدان 4 ئای یارم پیتر - پاول کریپنسندە ئوترتالار. «ناتاشا. سینڭ بلەن مینم تورمش، تاریحقا بیرلگەن: یوز یللار ئوتەر، بزنڭ ئیسملەر کشلەر قارشندا سوییکملی بولر؛ یوز یللار ئوتەر، بزنڭ بلەن بر واقتدا یەشەگەنلەرنی، ئونتب بتکەن واقتدا، بزنڭ ئیسملەرنی یاحشی سوز بلەن یاد ئیتەرلەر. بزنڭ تورمشنی ئویرەنەچەك كشلەر قارشندا، کوکل ساغلاملغی، حاراکتیر یاغندان ئوز ئوزبزنی توشرب قالدرمیق» دی ئول حاتنندا یازغان حاتندا.

حاتنی بلەن کورشوگە رۆحسەت ئیتمەگەچ، ئول ئاچلق ئیغلان ئیتە، 1863 نچی یلنڭ 28 غینوارندا ئاچلغا باشلی، شول کوینچە 6 نچی فیورالغا قەدەر یەشی. ئادر کیلب، ئاگا حاتننی بلەن کورشرگە رۆحسەت بیرەلەر.

ژاندارملار بو واقتدا تیك یاتمیلار. ساتلق ۋ. د. کاستامارف، میشچەن یاکولیف هەم ژاندارما کاپیتانی حولکف یاردەمی بلەن چیرنیشیۋسکیگە قارشی توزاق ئەزرلەنە.

«بایار کرەستییەنلەرنندە» دیگەن پراکلاماتسییە چیرنیشیۋسکی تارافندان یازلغان، دیب چغارالار. بو پراکلاماتسییە 1861 نچی یلدا چققان بولب، ئاندا کرەستییەنلەر تولی ئازادلق ئوچن کورەشکە هەم بو کورەشنی ئویشتروغا چاقرلغان بولا. کرەستییەنلەر برلەشکەچ ئوز کیرەکلەرن ئالارلار، «شول واقت، بورس کشلەرنی، یاحشی ئش باشلاو واقتنی جیتەر، هەممە جیردە بر واقتدا ئیزگی ئش

باشلانر، چۈنكى ،ئۇل واقت حالق ھەر جيردە حەزر ،بولر، ئاندا بردەم فيـكردە بار، بـر ،ئـورن ئيـكنچى ئورنلاردان قالشماسن» دى. پراكلاماتسييە: «،شول واقت ئيركنى ئالودا جيگل ،بولر. ئە شوگا ئشكە حەزرلەنڭز، تشدان بر نەرسەدە بلدرمەگز، سزنڭ، ئشكە حەزرلەنووڭگزنى بر كم سيزەرلك بولماسن».

ژاندارملار جاواب ئالو واقتندا چيرنيشيۋسكينى بوتالـ ـدنررعا ترشدئلار، پراۋاكاتر بلەن ئايئرم ـ ئايئرم كورشدئرولەر ياسادئلار، لەكين چيرنيشيۋسكى ،تنچ رەوشدە ئوز دۈشمانـ ـلارئنا شولاى جاواب قايتارا كيلدى: «كوبمى گنە مينى ياىب تۆتماسنلار، چەچلەرم ئاعارر، ئولەرمن، ئەمما ئلككى ئەيتكەنـ ـلەرمدەن قايتمام، فيكئرمنى ئوزگەرتمەم» دى ئيدى. چير ـ نيشيۋسكينى «قارالى» تۆرعان داكومينتلارنڭ ھەممەسى ياسالما ئيكەنن، حۆكومەت ئاگينتلارى قولى بلەن ياسالعانن سيناترلار ياحشى بلەلەر ئيدى. حەزر ئيندى ئشنڭ شولاى بولعانلئعى داكومينتلار بلەن راسلاندى. شوگا قاراماسدان 1864 نچى يلنڭ ئاپريل 7 سندە، سينات قەرارى ئاليكساندر II راسلاۋئنا كرتلە: « 35 يەشندەگى نيكالاى چيرنيشيۋسـ ـكى ـ ئانستاۋنوى ئيتولەرنى سەويتنيڭ بوتن حۆقوقلارندان مەحروم ئيتلب 14 يلعا كاترژنى ئشلەرگە سورئلـە ھـەم شوندان ،سوڭ مەڭگگە سبردە قالدئرئلا».

چيرنيشيۋسكينڭ فيكر دۈشمانلارىدا ،بو قاتى حۆكمدەن ئابدئراب قالالار. ريۋەلوتسييەگە قاتى دۈشمان، تاريحچى سالاـ ۋييوفقا حەتلى ،بو حاقسز حۆكم ئوگايى بلەن ،شوندى سوزلەر يازدى:

«بو نى ديگەن سوز؟ جەمعيەتدەن ئيك كورنكلى كشىلەردەن برسن، 10 يل بوينچا سينزورا رۇحسەتى بلەن ئوز قاراشلارن ئەيتب يازعان، يەش بوونىڭ بۇتىنىسن ديەرلك ئارتىندان ئيەرتىرلك نۇفوزگە ئيە بولعان بر يازوچىنى ئالالار، شول كشىنى ماتور كۇنلەرنڭ برندە توتب ئالب تۇرمەگە سالالار، يلدان ئارتق تۇتالار، بر كم برنى، هيچ بر نى بلمى تۇرعان يەشىرن سوتداحۇكم ئيتەلەر. شول شوندى سود بولا ـ ئاكا روسييەدە بر كشى، حەتتا حۆكومەت ئوزىدە ئشانچ بلەن قارامى. شولاى حۇكم ئيتكەچ، بردەن بر كۇننى، يازوچى ئيسمى بلەن تانلعان چيرنيشيۋسكينڭ سۇرگنگە جيبەرلگدنن جەمعيەتكە حەبەر ئيتەلەر. لەكين ئانڭ عەيبلەرن ئيسبات ئيتە تۇرعان برگنە تۇرلى فاكت توروندادا لەم ـ ميم ئەيتلمى»دى. (ک. فيودئرف. چيرنيشيۋسكى. بيت 56).

يەشلەر هەم شول زامانىڭ چيرنيشيۋسكينى بلگەن ئورس جەمعيەتى ئوزئنىڭ جانن سووئرب ئالعان، فيكر يولباشچىسن ئوزب ئالعانلارن، روسييەدە بردەنبرتركلك ئەسەرى بولسا، شونڭ ميين تارتب ئالعانلارن حيس ئيتدى. كوبدەن توگل چيرنيشيۋسكيگە حاقسز بەيلەنگەن، ئانڭ موينىنائستانيسلاف ئوردينى تاعوعا وەعدە بيرگەن گيرتسن چيت ئيلدەن تورب قارا باعاناعا بركتلگەن چيرنيشبۋسكينڭ ئاور حەلن كوردى هەم يالقنلى سوزلەر بلەن پالاچلارعا قاراتب شولاى ديدى:

«چيرنيشيۋسكى 7 ياعا كاترعا ئشىنە هەم مەڭگلك سۇرگنگە حۆكم ئيتلگەن. شوندى چيكسز زۇلم قلعان حۆكومەتنە، جەمعيەتنە، شوندىناچار ئشكە تۇسلەتكەن، شونى قابارتقان ساتلق ژورناليستيكەسىنە لەعنەت تۇشسن... ئول (ژورناليستيكە) حۇكومەتنى پولشەدەعەسكەرى ئەسيرلەرنى

ئوترترگه ئۆيرەتتى، ئە روسسيەدە - سيناتنڭ نادان ئاحماق-
لارى هەم دەولەت سەويتننڭ ئاق چەچلى ياوزلارى تاراپنان
ياسالغان ياللانلارنى بر كئترگە ئۆيرەتتى... ئە مۇندا بيچارە
بەندەلەر، ئول بەندەلەر، يلاق بەندەلەر. بو رازبوينيك، قە-
باحەتلەرشايكئسن، ئوزئبزنى ئيدارە ئيتەتورغان شوشى قەبا-
حەتلەرنى سوكمەسكە ئۆنديلەر تاعن!...

چيرنيشيۋسكى چيرك سەعەتكە حورلق باعانانئنا قويلغان،
ئە سز، ئە روسسيە، نيچە يل بوينئنا شول باعاناعا بەيلەنگەن
كۆپنى تۆررسز سوك؟ لەعنەت سزگە، لەعنەت هەم، مۆمكين
بولسا، ئوچ ئالئنرعا تييش سزدەن!»

شاعير نيكئراسف‌دا چيرنيشيۋسكينڭ عەيبسزلئگن
كورسەترگەترئشا، لەكين ترئشووى بوشقا كيتە. ئول ئوزئنڭ
ئيڭ ياحشى شيعرلەرندەن برسن چيرنيشيۋسكيگە قاراتب
يازا.

شيعرنڭ مەعنەسى شولاى:

«ماقلقنى ئۆتتدى ئول، ئول ئوز تەقديرئنە ئوزى
عەيبلى، ديمە، سين. ئوزن قۆربان ئيتمى ئيزگئلككە حزمەت
ئيتب بولماعانن ئول بزدەن‌دە كيم بلە ديسگمى ئەللە! ئول
يوعارئراق هەم كيگئرەك سۆيە بلە، ئانڭ كوڭلى دۆنيا عيرز-
لارندان پاك. دۆنيادا ئوزڭ ئۆچن يەشەرگە، باشقالار ئۆچن
ئولەرگە يارى. ئول شولاى ئويلى - ئولم ئاڭا ياقن. حەيات
كيرەك، ديمەس، هەلەكەت‌دە فايداسز ديمەس ئول، تەقدير
ئاڭا كوبدەن بيلگئلى... ئەلى ئانى ئاسقانلارى يوق، ۋاقت
كيلر، ئيزگى داردا دا بولر، ئول ئاچوهەم حەسرەت ئاللاسى
تاراپنان جيبەرلگەن...»

گېرمانىيە رېۋولوتسىيەسىنىڭ باشلاقلارىندان كارل لىبكنېختنىڭ ئاتاسى ۋىلھېلم لىبكنېخت چېرنىشېۋسكىيگە باغىشلاپ يازغان مەقالەسىن «Der Lebendige Begrabener» ـ «تىرىلەتە كۆملگەن» دېب ئاتاغان ئىدى. ئەبىي، چېرنىشېۋسكى تىرىلەتە كۆملگەن ئىدى شۇل!

سەبردە.

چېرنىشېۋسكىينى كاتورگىغا كادايۋسكى رۇدنىككە، ئىسكى، تاشلاندق تۈرمەگە ئورناشتىردىلار. ئۇل ئاندا ئىيكى يىل چاماسى تۇردى. مۇندا ئۇل: «پرالوگنىڭ پرالوگى»، «لېۋىتسكى كۈندەلىگى» ھەم «پرالوگ» ئىسملەرندە ئۈچ بولكدەن تۈرغان رومان ئويلاب يازا باشلادى. دورت يىلدان سوڭ ئالېكساندروۋسكى تۈرمەدەگنە يارىلاب بتكەن بو روماندا چېرنىشېۋسكى ۋولگىن فامىلىيەسندە ئالب ئوزن عائىلەدەگى ھەم جەمعىيەتدەگى تۇرمىشن، دابرالىيوبف (لېۋىتسكى فامىلىيەسندە ئالنغان) نى، پالەك رېۋولوتسىيەنىرى سىراكوۋسكى (ساكالوۋسكى دېب ئالنغان) نى، رېياكسىيەنىرلەرنى (چاپلىن) ھەم لىبېراللارنى (نىۋېلزىن) يازا. ئۇل يازا بارا، يازغان حېكەيە ھەم كەمېدىيەلەرن سۈرگن ئىبدەشلەرىنە ئوقب چغ؛ عايەت تەرتىبلى عۆمر كېچىرە، ئوزىنىڭ عەم چېككەنن ھېچ بر تۈرلىدە بلدرمى، كمدە بولسا برەرسىنىڭ ئوزن قزغانرغا. حەسرەتىنە تلەكدەشلك كورسەترگە ئازابلانوېن ئۇل ھېچبر يارانمى، ئاندى واقتنى سالقن قىيافەت ئالب ئوز ئچىنە يومىلا بولغان. 1866 نچى يىلدا ئالېكساندروۋسكى تۈرمەگە كوچرەلەر؛ ئىيكى گنە ئايغا

ئېركلى كامانداعادا چعارب يۇرتەلەردە، ياكادان تۇرمەگە قاپىتارالار. ئۇل ئېسكى عددەتلەرن تاشلامى: تۈنلەر ببوىنى ئشلەب ئۇتتۈرعا كونككەنلكدەن، ئسۆك تۇرا. ئانك بلەن برلكدە كاترگندا كاراكوزفچنلاردان بر نيچە كشى، باش كوتەروگە قاتناشقان ئۇچن سۇرلگەن پالەكلەر ياتا. سۇگندان ئۇل كاراليىنكوگە شولاى دى:

— «ئاە، ۋلاديمير گالاكتيونوۋيچ، بلەسزمى: ئاكاتوىدا، ريۋەلوتسييە ئشلەرى ئۇچن سۇرلگەنلەر ئاراسندا ئلەكدم. ئاندا كم گنە يوق ئيدى! ئۇز «ريچن پاسپاليتى» لەرن ترگزو حيالندە يۇرگەن پالەكلەر، پالەكلەرگە ياردەمگە كيلگەن ئيتالييانلار، بزنڭ كاراكوزفچنلار... بوتننسى ياشى حالق، لەكين بوتننسى دە يەشل يەشلەر. مين گنە 50 يەشدەمن. ئۇز ئۇزلمە قارادمدا شولاى ديم: «ئەى، سين، قارت تيلى، قارت تيلى، سيكا نى قالعان ئيندى!».

ئمۇننسى عەجەب: نيرچىن كاترگىسندا ياتقاندا چيرنى-شيۋسكى پاربۇ كاممۇناسى ئۆزلو تورندا حەبەر ئالعاچ، ئۆزلەچەگن ئالدان ئوق ئەيتكەن. ببو كاممۇنانڭ حەلاك بولاچاعن‌دا ئالدان حەبەر ئيتە. ئشول ئوق ۋاقتدا ئۇل «كيلە-چەك ياۋروپا سوعشننڭدا ئبولمى قالماياچاعن» ئەيتب قالدىرا.

1871 نچى يلدا ئۇل كاترگى مۇددەتن تۇتترا. ئشكە قايتونى ئۇيلى، هەر كۆننى سانات ئۇتكەرە باشلى. عائيلەسى بلەن برگە ئتۇرونڭ پلانن تۈزە باشلى. لەكين حۆكۈمەت ئانى ئۇرس جەمعيەتندەن تاعندا چيتكەرەك جيبەررگە قەرار بيرە. ئانى بر نيچە ملك چاقىرم ئارى، ياقوت ئوبلنسى ۋيليويسكى شەهەرندە مۇرگن مۇددەتن ئۇتكەررگە جيبەرە.

ئاندا ئانى تۈرمەگە يابب، ئىركوتسكىدەن جىبەرلگەن
كازاچىلاردان يانىنا ساقچىلار قويالار.

شول جېردە ئول 12 يىل يەشى. ئىبدەشلەرى بر نېچە
تابقر ئانى قاچىررعا تىرىشىب قارىلار. رېۋەلوتسىيەنىر گېرمان
لاپاتىن ئىكى رەت (1871 ھەم 1873 نچى يىللاردا) قوتقاررعا
تىرىشىب قارى. چېرنىشېۋسكى، ئوزن قوتقارو ئوچن بردە
يوققا رېۋەلوتسىيەچل يەشلەرنڭ ھەلەك بولوون كورب يىلى.
1875 نچى يىلدا «زېمله ئى ۋولە» پارتىيەسىنىڭ ئاتاقلى رېۋە-
لوتسىيەنىرلەرندەن ئىپالىت مىشكىن (سوڭندان ئوترتلگەن)
ژاندارم روتمىستىرى مىشىرىنىڭ قىيافەتندە ۋىلويسكىگە
كىلب چېرنىشېۋسكىنى ئالب كىتەرگە ئويلى، لەكىن
شوبھەلەنب ئانى تۇتب ئالالار.

جەمعىيەتنڭ رېۋەلوتسىيەچل ئۆلىشى چېرنىشېۋسكىنى
نى چاتلى زورلاعانن بلو ئوچن شوندى بر فاكتنى عنا كىترو
جىتە: «نارودنايا ۋولە» پارتىيەسى تېررور توقتاتونڭ شارتلا-
رندان برسى ئىتب چېرنىشېۋسكىنى سوڭندەن قايتار-
تلوون قويا. 1883 نچى يىلدا ئالېكساندر III نچى پاتشالىعى
واقتندا چېرنىشېۋسكى ئىندى قوتقارلب ئەسترحانعا كىلب
توشە.

سوڭعى يىللارى.

چېرنىشېۋسكىنڭ شەولەسى گنە قالعان ئىدى ئىندى.
تېرە ياقىدا ئەللەنى چاتلى ئوزگەرش، تېك رېياكسىيەنڭ
قاتىلىعىعنا ئوزگەرمەگەن - ئول ھامان كوچلى كويىنچە
يەشى. چېرنىشېۋسكى ئلككى قاراشلارندان ھامان دا قايتقانى.

يوق، نيك ئلككى كوچكنه ساقلانماعان ـ يەشلك يراققا كيتكەن، ئومىتلەردە سونگەن ئيدى. ئۇل ئوزلكسزدەن ئشكه تۇتۇنب، ۋيبرنك «عومومى تاريخ»ن تەرجىمە ئيتەرگه كرشدى هەم «دابراليوبف تەرجىمە حەلىنه ماتىريياللار» نك برنچى ئومن تۇزىلدى، ژورناللاردا بر نيچه مەقالە باستىرب چعاردى. «كنەز ئستاروبيلسكيدەگى كيچه» ديگەن ئۇزن حيكەيه يازدى، گەزيتلەرگه بر نيچه مەقالە يازب قارادى ـ منه ئانك سوڭعى دەور ئشلەرى شولار ئيدى. ئانى تيك ئبو ئشلەر قەناعەتلەندرمى، ئانك تلەگەنى ئبو ئشلەرگنه توگل ئيدى. لەكين ئانى يەشلەر يانىنا قاتناشترماسقا ترىشالار، ياكى تور ليبيراللار بلەن‌دە ئۇل كيلىشه ئالمى، ئلككىلەردەن‌دە نعىراق دۇشمانلق ساقلى. چيرنيشيۋسكينك ئونكەن‌لەرن ئيسكه تۇشىرب برەرنسى ئاكا قزعانو كورسەتسە، ئۇل ئمۇندى كشىلەرگه يارم كولكى جاوابلار قايتارب، ئالاردان قوتىلرعا ترىشا ئيدى. مەسەلەن، بر واقت ئەسترحانك يوعارعى عائيله حانملارندان برەونسى بلەن چيرنيشيۋسكى ئارآسندا ئشوندى سويلەشو ئبولب ئالا:

يومىشاق كوكللى‌داما سوراو بيرب:

ـ ئه نيچك، نيكالاى گاۋريلوۋيچ، ئاندا سزگه ئاور بولمادىمى؟ تورمه هاواسى ئتنچودر؟»

ـ يوق، زارارسز. هاوا، هاوا ئيندى ئۇل، بولمەدە حالق كوب بولماسا زارار ئيتمى.

ـ ئازق ياعى نيچك ئيدى؟ بيك ناچار ئازق بيرگەنلەردر؟

ـ ئيىي، مين ئلكدە كوبىسنچه قارا ئيكمەك ئاشاب يەشى ئيدم. عائيلەم ياحشى تورا، ئه ميكا كون ساين رەتلەب ئاشارعادا ئتورى كيلمى ئيدى.

ـ نه ,سوڭ سزنڭ تۇرعان بيناعز نيندى ئيدى؟ كازاماندا كيك ,تۇرب بولميدر؟

ـ بلەسزمى نەرسە: ئالكدە مينم كابينيتم كچكىنە ,بولب، نابورشيكلار هەم نيكىراسفدان باشقا ئاتنالار بوينچا برەودە ئاندا كيلب قارامى ئيدى.

ـ نە مەجبورى ئشلەر؟

ـ ژورناليستيكەدە مەجبورى ئشلەر كاترداگىنعا قاراعاندا كوبەردك بولا ئيدى.

(ۋ. گ. كارالينكو. ئيسدەلكلەر).

1889 نچى ,يلنڭ ئوكتەبر 17 سندە چيرنيشيۋسكى ساراتاو شەهەرندە وافات ,بولدى. لەكين ئانڭ ئيسمى ئۇزاق واقتلارعاچا پاتشا حوكومەتن قورقىتب يەشەدى، ئانڭ يازعان-لارى كوب واقتقاچا دونياعا چعارتلمى تۇردىلار. 1883 نچى يلداعنا ئانڭ ,ئولى م. ن. چيرنيشيۋسكى ئاتامى يازعانلارنڭ بر ئولۇشن، يازوچى ئيسمن قويميچاعنا، باستىرب چعاردى.

چيرنيشيۋسكى شەولەسى هەر واقت پاتشا حوكومەتى قاشندا قورقىتب ,تۇردى.

تيورگو تورندا چيرنيشيۋسكى مەقالەسندە ئەيتلگەن سوزلەر (تيورگو، ئانڭ عيلمى هەم ئادمينيستراتورلق حزمەتى، ديگەن مەقالە) چيرنيشيۋسكيڭ ئوزى تورندا ايبك كيلەلەر:

«ئوز دەورلەرندەن ئالعا ,ئوزب كيتب، كيلەچەك كۇن تاڭن ئالدان كورگەن، ئانڭ كيلەچەگن تەبريكلەب ئالرلق ئيرلككە ئيىه بولعان كشلەرنى عەجەبلەنب قارشى ئالرعا كيرەك. جەمعييەت فيكرى سزگە قارشى شاولاب تۇرعاندا ئيركلى هەم كيبرلى تاۋشكنى كوتەرە تۇشو: سزنڭ عەيبەت-ئگزنى ساتا تۇرعان كوچكە قارشى، سزنڭ قەدرنى بلمەگەن،

سزنی ئاڭلاماعان تالپا فایداسی ئوچن كورەشو؛ ئوز ئچكدە كوچ، ئومیل هەم باتورلق،تودئرو؛ تالپا سینك ئارتدان بارامی، یوقمئلئعئنا قاراماسدان یاق - یاعئڭا قارانماسدان بیرشەمس جان بلەن ئیزگی عەدلككە سوساعان حەلدە ئانعا بارو هەم ئارتدا قالعان حالقئڭا ،یول ئیتب كورسەترلك یوعارئلقلارعا ئیرئشو، شولای ئوق یورەك هەم ئافئلك ئاچئسئنك یالعزلئعندا عومر گنی بیرو - منە ،بو ئشلەر مەڭگئلك عەجەبلەئلرگە حافلی نەرسەلەردر. تاریح ئوز ،ئوئن ئدنە ،شوندی كشئلەرنك یكتلئگی بلەن‌قابئزب‌یاقترترعا تییش».

ئوكتەبردەن ،سوڭ - 1918 نچی یلدا، ن. گ. چیرنیشیڤس- كینك تووونا 90 ،یل تولعاندا چیرنیشیڤسكی توعان شەهەر سراتاودا، شولای‌ئوق مەسكەو، پیتربور شەهەرلەرندە ئاڭا پامەتنیكلەر قویلدی، ،بـوئیك ربوەلوتسییەنیرنك ئـالدان ئەیتكەنلەری توو مشقا ئالندی. بیت ،ئول بر واقت شولای دیب ئەیتكەن ئیدی.

«جیلدی برزامان كیلر. قایچان؟ مین یەش، شوڭا كوره مینم ئوچن ئانك قایچان كیلووی بارئبر، هەر حەلدە، ئوز كوچمنی ساقلاب ئوتالسام، مین ،ئول زامانی‌ئق، ئازا كویگە قارشی ئالاچاقمن. نیچك كیلر؟ قـرم سوعئشئنك كچكئنە بەرئلئشی نیچك كیلگەن ئیدی ،سوڭ. نی بولسادا بزدەن سوراب تورماس؛ برتورلی مازاسزلانو بلەن‌دە نیڤانك ئاچلوون‌دا تیزلەتبدە، سوڭلانب ،بولمی بیت. نیچك كیلر؟ بز كوچ زامانن ئەیتەبز، - تابیعەت كوچی‌گنە كوجلی. По воз-духу вихрь свободно шумит; Кто знает откуда и как он летит [1])

---

1) داول هاوادا ئیركلی رەوشدە شاولی. تیك ئانك قایان كیلب، نیچك كیلوون بلوچی یوق.

كيلەچەك ئۇميدلەرى تۇرلنچە. ئالارنك قايسى عەمەلگە ئاشر؟ بارئبر توگامئنى؟ قايسى ئۇميدنك ئشكە ئاشـووى تيزئرەك ،بولووى‌توروندا ميڭا ئانك‌ ،حۇسوسى يوراولارن تڭلاو نيگە كيرەك؟ جەمعييەتنك ئلككى ئويلارى بارب چقماعانن كورب كوڭلسزلككە تۇشووى هەم ،شول كوڭلسزلككە تۇشو نەتيجەسندەتوعان ياڭانۇرليبير اللاشو،نيندى‌قاراشدا بولماسن، ئەزئرەك ئاقئلى بولعان كشى ئۇچن قەباحەت، توبەن،واق ئشلەرنك تيرە ياقدا ،تولب ياتووى؛ ئاقللى راديكالعا ناچار كورنگەن كبك، ئاقللى كانسيرۋاترعادا بر ئوك تۇرلى ،بوش، عەيبەتچل، قورقاق، توبەن هەم ئاحماق ،بولب كورنگەن سيفاتلار هەم ئالارنك قورقاق وە توبەن حەلندە ئوسە تۇرولارى ـ منە بۇلار بارئسىدا ياوروپادا. (ياقئنئراق ئيحتيمالى ـ فرانسييەدە)

1848 نچى يلدا بولعان كبك بر داول كوتەرئلب ياوروپانى قابلاب ئالعانعاچا دەوام ئيتەر ئەلى. 1813 نچى يلدا داول كۆنبانش گيرمانييەدەگنە شاولاب ئالدى؛ 1848 نچى يلدا ۋينا هەم بيرليننى چۇلعاب ئالدى. شوڭا قاراب، كيلەچەك مەرتەبەدە ئانك پيتربورغ هەم مەسكەونى ئوراب ئالاچاعن ئەيتو بيك‌موٗمكين». (ئەسەرلەرى . ،توم X، 1 بولك، 2 نچى بولكچە، 215 - 214 بيتلەر).

ئەيبى، 1848 نچى ،يلنك بورژووا ريوەلوتسييەسى ۋينا هەم بيرليننى چۇلعاب ئالعان ئيدى: XX نچى يۇز باشندا ئيسە ،ئول پيتربور بلەن مەسكەونى چۇلعاب ئالدى. 1917 نچى ،يلنك ئوكتەبئرندە سانسيياليزم ريوەلوتسييەسى قزل بايراقلارى پيتربور، مەسكەو ئوسلەرندە قابئنب، بوٗتن سەويتەـ

لەر ئىلان چۇلعاب ئالدى، جىر شارىنىڭ ئالتىندان بر ئۇلۇشىن ئۇرتىب كىتىدىلەر.

سانسىيالىزم رىۋەلوتسىيەسى يالقىنلارى بۇتىن مەملەكەت-لەردە يافترعاندان ياقتىرا توشب قابىنا بارا.

ئانىڭ كىلەچەگىدەن حەبەر بىرگەن، ئانىڭ جىگۋوى ئوچىن كۇرەشكەن پەيعەمبەرنىڭ ئىسمى مەڭگى ساقلانسىن. ،بو ئىسم، نىكالاى گاۋرىلوۋىچ چىرنىشىۋسكى!

چىرنىشىۋسكى توروندا ۋ. ئي. لىنىن.

(كچىكنەگنە بلشمە ـ مەعلومات)

كارل ماركس كبىك ئوك، ۋلادىمىر ئىلىيىچ دە چىرنىشى-ۋسىكىگە ،زور حۇرمەت بىلەن قارى ئىدى. لىنىن گىرتسىن توروندائى مەقالەسىندە (1912 ،يل)،ئورس رىۋەلوت-سىيەسىندە حەرەكەت ئىتكەن ئوچ ،بوون، ئوچ ،سىنىف توروندا يازىب كىتىدى. ،بو رىۋەلوتسىيەنىرلەر توگەرەگى ،زور توگل. ئالار حالقدان بىك يىراق تورالار، شولاى‌دا ئالار ئىشى ئەرەم كىتمەدى. دىكەبىرىسلەر گىرتسىننى ئوياتدىلار. گىرتسىن رىۋەلوتسىيە قوتقىسىن ئويانىدى.

«چىرنىشىۋسكىدان ئالب «نارودنايا ۋولە»گەچە بولعان رىۋەلوتسىيەنىر-رازناچىنىسلەر ،بو قوتقىنى ئلەكتىرب ئالب، كىڭەيتدى، نعتدى، چىقتىردىلار. كۇرەشوچىلەر تىرەسى كىڭەيە توشدى، حالق بلەن باعلانشلارى‌دا ياقنلاشا بىردى. گىرتسىن ئالارنى «كىلەچەك داولنىڭ يەش ئشتورمانلارى»دىب ئاتاعان ئىدى، لەكىن ،بو، داولنىڭ ئوزى توگل ئىدى ئەلى.

«داول-كوبچىلكنىڭ ئوز قوزعالىشىدان عىبارەت. باشدان ئاحرعاچا رېۋولوتسىيەچل بولعان بردەنبر ،سىنف پرالېتارىيات ،بولىب، ،بو كوبچىلكنىڭ باشىدا تۇرعان حالدە ،ئۇل كۆرەشكە چقدى هەم كوب مىلليونلى كرەستىيەنلەرنىدە كۆرەشكە ئېيەرتدى». (XII ،توم، 100-101 بيتلەر).

،شوندى «يەش ئشتورمانلار» دان برسى ن. گ. چېر – نيشىۋسكى ،بولىب، ئانىڭ ئەدەبى ئەسەرلەرىدەن بيك كوب يەشلەر تەربىيە ئالدىلار. لېنىن چېرنيشىۋسكينى كوبچىلكنىڭ دىماكراتچىلق حەرەكەتى ئوزىدە گەۋدەلەندىروچى، دىب ئاتادى. لىبيرال-لار بلەن رېۋولوتسىيەنىر رازنا-چىنيسلەر ئاراسنداعى كۆرەشنى لېنىن، سوڭعى زامانىڭ كاپيتالارى بلەن دىماكرات رېۋولوتسىيەچل كوبچىلك حەرەكەتى ئاراسنداعى كۆرەشنىڭ برنچى كورنىشى، دىب ئاتى.

لېنىن چېرنيشىۋسكى ئەسەرلەرن بيك ئىعتىبار بلەن ئۆيرەندى، ئانىڭ ئىقتىسادى قاراشلارن بولشمەسەدە، ،شوندى ئەسەرلەرنە ،زور بەيە قويدى.

لېنىن چېرنيشىۋسكينىڭ فەلسەفى قاراشلارندا ئىعتىبار بلەن ئۆيرەندى. لېنىننىڭ فەلسەفەدەن يازعان «ماتىريياليزم هەم ئيمپرييوكريتيتسيزم» ئاتلى بيك هەيبەت ئەسەرى بار. ،بو كيتابدا ،ئول چېرنيشىۋسكينىڭ فەلسەفەدەگى قاراشلارنى هەم ئانىڭ ماتىريياليزمگە مۇناسەبەتنى ئايىرم توقتالا. لېنىن فيكىرنچە « چېرنيشىۋسكى ،ئورسنىڭ بردەن-بر ،زور ،چن يازوچىسى. ،ئول 50 نچى يللاردان ئالب، 1888 نچى يلعاچا ساف هەم بوتەو ماتيرياليزم فەلسەفەسى قاراشن ساقلاب كيلدى، تورلى بوتالوچىلارنىڭ كوب قزعانچ چوبچار قاراشلارن چيتكە تاشلادى». ،شونىسى قزعانچ: «،ئورس تورمشى ئارتدا

،بولو سەبەبلى چېرنىشېۋسكى ماركس ھەم ئېنگېلسنىڭ دىيالېكتىكالىق ماتېرىيالىزمى دەرىجەسىگە ئۆرلەپ بولدۇرا ئالمادى، دۇرۇسرەگى شوڭا ئۆرلەپ چىقىشقا ئاتىڭ كۈچى يېتمەدى». (لېنىن، تولۇق جىلماسى، X، توم، 304-306 بېتلەر).

لېنىن چېرنىشېۋسكىنىڭ ئاچىق قاراشلارىن كوپ ئېسكە ئالا. ئىمپېرىيالىسلار سوغىشى واقتىندا - 1914 نچى ،يىل دېكەبىرىندە «ۋېلىكاروسلارنىڭ مىللى كىبىرى» ئىسمىندە مەقالە يازىپ، ئاندا ،ئول شولاى دىگەن ئىدى:

« ۋېلىكاروس دىماكراتى چېرنىشېۋسكىنىڭ مۇندان يارتى يۈز ،يىل ئىلىك بۈتىن ئۆمرىن رېۋەلوتسىيەگە باغىشلاپ شولاى دىگەنن بر ئىسىدە تۇتابز: «بىچارە مىللەت، قۇللار مىللەتى، يوقارىدان ئالىب توبەنگەچە بۆتەنسى قۇللار». چېر-نىشېۋسكىنىڭ ،شوشى سوزلەرن ئىسكە توشىرب لېنىن ئوزن-دەن شولاى دىب ئۆستى: «ئاچقىدان ئاچى، ھەم يەشىرىنگەن قۇللار - ۋېلىكاروسلار (پانشا مانارخىيەسىنە نىسبەتەن قۇللار) ،بو سوزلەرنى ئىسكە توشىرونى ياراتمىلار. ئە بزنىڭچە ،بو سوزلەر ئىلىنى سۆيودەن ئەيتلگەن، ۋېلىكاروس خالقى ئچىندە رېۋەلوتسىيەچىلىك يوقلقدان ساغىشلانب ئەيتلگەن سوزلەردەن عىبارەت. چۆنكى ،ئول زاماندا رېۋەلوتسىيەچىلىك يوق ئىدى، ھەزردەدە ،ئول ئاز، شولاىدا بار ئىندى ،ئول.

(لېنىن ،تولۇق جىلماسى، XIII،توم، 16-17 بېتلەر).

«كاممونىزمدا بالالارچا «سوللق» ئاۋرووى» دىگەن ئەسە-رندە لېنىن چېرنىشېۋسكىنى « ماركسدان ئىلككى دەورنىڭ ،ئۇلى ساتسىيالىستى» دىب ئاتى. ،ئول ،سول كاممونىسلارغا ساباق ئىتب چېرنىشېۋسكىنىڭ «سەياسى حزمەت - نېۋسكى

ئورامى ترانووارىنوگل» دیگەنجۆملەلەرن کیتئرە هەم ،بـو
جۆملەنى ،ئول باشقا مەقالە هەم نۆتقلارندادا قات-قات ئيسكە
تۆشئرە.

«روسييەدە ئشچئلەر ماتبوعاتئنئك ئوتكەننەن» دیگەن
مەقالەسندە لینین ئیرك حەرەكەتن ئۆچ دەورگە بولە:

1) دۆرەنلەر دەورى، ،بو دەور 1825 دەن 1861 يلعاچا
سوزئلا؛ 2) رازناچينيس، بورژووا ديماكراتچئلئعى دەورى-
1861 دەن 1895 نچى يلعاچا بارا؛ 3) پرالیتاریياتدەورى-
1895 دەن حەزرگى كۆنگەچە بارا». لینین چيرنيشيۆسكيگە
نیفلدى بەيە قويا ،سۆك؟ چيرنيشيۆسكينى گيرتسن بلەن چا-
عشدئرب، لینین شولاىدى:

«چيرنيشيۆسكى ئزەرلئرەك هەم سوعشچانئراق ديماكرات
ئيدى. ئانك يازعانلارندان ،ميىنق كۆرەشى ئيسى كيلە.
،ئول ليبيراللارنك عەيبلەرن ئاچو ،يولن ،تۆتب كيلدى، ،بو
يولعا ئەلى بولسا، كاديت هەم ليكۆيداتورلار ئاچو بلەن قاريلار.
،ئول ئوتاپيس ساتسيياليسلئعئنا قاراماسدان تيرەندەن
تيكشئرب كاپيتاليزمنى تەنقيدئيتب چقدى.(لینین XX،توم،
1 بولك، 451 بيت).

«حەربى ماتيرياليزمنك ئەهەمميەتى» ديگەن مەقالە-
سندە لینین چيرنيشيۆسكينى روسييە ماتيرياليزم قاراشئنا
نيگز سالوچئلارنك بـرسى ئيتب ئـالا. XXI ،توم، II بولك،
492 بيت).

Государственная Типография им. „КАМИЛЬ-ЯКУБ“
ТАТИЗДАТА.
Казань Сенная, 22.
Таtглавлить № 1539 тираж 3000

ن. گ. چیرنیشیۋسکی.

1828 — 1928

بەیەسی 20 تیین.

Ем. Ярославский

Н. Г. ЧЕРНЫШЕВСКИЙ

1828—1928

(Биографический очерк на тат. языке)

Казань ТАТИЗДАТ 1928 г.